

Haussmann voorbij

De invloed van ervaring van ruimte op het proces van gentrification in Goutte d'Or (Parijs)

Pauline Stevens

Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Juni 2018

Hausmann voorbij

De invloed van ervaring van ruimte op het proces van gentrification in Goutte d'Or (Parijs)

Pauline Stevens

S4636236

Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Juni 2018

Begeleider: Simone Pekelsma

Woorden: 18148

Samenvatting

Goutte d'Or is een wijk in Parijs die voor de meeste mensen niet als een Parijse wijk over zal komen. Met haar hoge percentage inwoners met een migratieafkomst, haar commercie met de meest exotische producten en haar bedrijvigheid op straat is voldoet de wijk niet aan het verwachtingspatroon dat men vaak van Parijs heeft. Achter deze diversiteit schuilen echter ook problemen; Goutte d'Or kent veel problemen met drugs en andersoortige criminaliteit. Van deze twee gezichten van de wijk overheerst helaas het laatste. In de media wordt voortdurend over de problematiek gesproken en de wijk heeft in de loop der jaren een schare aan officiële etiketten van de overheid verzameld, van ZUS (Zone Urbaine Prioritaire) tot ZSP (Zone de Sécurité Prioritaire).

Toch lijkt herontwikkeling van de wijk in de vorm van gentrificatie voor de hand te liggen. De wijk is één van de, zo niet de enige, wijk in Parijs intra muros waar de huizenprijzen nog te betalen zijn, de wijk ligt naast het toeristische Montmartre en ook het openbaar vervoer is vanuit Goutte d'Or nooit ver weg. Echter, er lijkt in de wijk een rem te zitten op het proces van gentrificatie. *Gentrifiers* lijken zich toch niet helemaal thuis te voelen in de wijk en verlaten de wijk vaak weer, terwijl in een normaal gentrificatieproces de *gentrifiers* blijven en de oorspronkelijke bewoners vertrekken. Echter, in Goutte d'Or lijken de inwoners met een Franse afkomst (de verondersteld *gentrifier*) zich minder thuis te voelen dan de inwoners met een migratieachtergrond (de "oorspronkelijke" bewoners). De ervaring van de ruimte lijkt dan ook een belangrijke rol te spelen in dit proces. Om te bepalen wat deze rol precies inhoudt, is de volgende onderzoeksvraag ontstaan: *In hoeverre spelen verschillende ervaringen van de wijk Goutte d'Or door haar bewoners in relatie tot het gebruik van de ruimte en ruimtelijke beeldvorming een rol in de geconstateerde rem op het proces van gentrificatie?*

Om tot beantwoording van deze vraag te komen, is gebruik gemaakt van de *spatial triad* van Lefebvre. Door gebruik van deze drie-eenheid kan de ervaring van de ruimte in de wijk onderzocht worden in relatie met het gebruik van ruimte en beeldvorming van de wijk door beleidsdocumenten, media en wijkorganisaties. Daarnaast is gebruik gemaakt van het begrip *habitus* van Bourdieu, om ook op een hoger niveau dan individueel niveau, namelijk groepsniveau, naar de ervaring van de ruimte te kunnen kijken. Met deze theorieën kon vervolgens zowel naar de verschillende vormen van ruimte gekeken worden, alsmede naar de verschillen in ervaring van ruimte tussen de twee groepen bewoners, namelijk de bewoners met een migratieachtergrond en de bewoners met een Franse achtergrond.

Vervolgens is er een case study in Goutte d'Or uitgevoerd waarin zowel interviews zijn gehouden als meerdere observaties zijn gedaan. Deze interviews zijn gehouden met verschillende inwoners van de wijk, met een migratieachtergrond en met een Franse achtergrond. Uit de interviews kwam naar voren dat de verschillende groepen inwoners op veel punten de wijk niet heel verschillend ervaren. Zo bleek dat de masculiniteit in de wijk en de drugsproblematiek, gelieerd aan andere criminaliteit, voor beide groepen een probleem was en dat het gevoel van saamhorigheid in de wijk voor beide groepen als zeer positief werd ervaren. Daarnaast kwamen uit de interviews, zoals deze verschillende aspecten al aangeven, opvallend veel wisselende resultaten. Er waren veel negatieve ervaringen in de wijk, maar veel inwoners gaven aan er niet weg te willen. De positieve ervaringen leken toch te overheersen. Deze mengeling van positieve en negatieve aspecten kwam ook terug in de observaties. Er zijn veel positieve verbeteringen in de wijk te zien, maar een straat verder kan er dan weer een groep jongens staan die aan het dealen zijn.

Al met al lijken de wijk en zijn inwoners dan ook constant op zoek naar een evenwicht tussen de extremen die de wijk tekenen. Er vindt altijd een *negotiation of space* plaats, waarbij een plaats gevonden moet worden voor de positieve en negatieve aspecten van de wijk. Deze aspecten kunnen momenten zijn die elkaar in hoog tempo afwisselen, maar ook plaatsen die negatieve of juist positieve connotaties met zich meedragen.

Voor de bewoners lijkt deze balans vaak naar de positieve kant te neigen, maar voor potentiële *gentrifiers* lijkt het omgekeerde het geval te zijn. De negatieve ervaringen van de bewoners en het negatieve beeld dat van Goutte d'Or wordt geschetst in beleidsdocumenten en media lijkt in het proces van gentrificatie toch de overhand te hebben. Ook al ervaren de bewoners ook de positieve aspecten van de wijk, deze lijken niet op de potentiële *gentrifiers* overgedragen te worden. Immers, de rem op gentrificatie is nog steeds aanwezig. De positieve aspecten van de wijk, zoals de saamhorigheid, diversiteit en aanwezigheid van de vele wijkorganisaties, hebben echter wel de potentie mogelijke *gentrifiers* te gaan trekken.

Inhoud

Samenvatting.....	3
1. Inleiding.....	7
1.1 Aanleiding.....	7
1.2 Relevantie.....	8
1.2.1 Wetenschappelijke relevantie.....	8
1.2.2 Maatschappelijke relevantie	9
1.3 Doelstelling.....	9
1.4 Leeswijzer	10
2. Theoretisch kader.....	11
2.1 Gentrificatie.....	11
2.2 Gebrek aan gentrificatie.....	12
2.3 Lefebvre: drie dimensies van ruimte.....	13
2.4 Bourdieu: habitus en field	14
2.5 Conceptueel model	16
3. Methodologie	17
3.1 Onderzoeksstrategie	17
3.2 Dataverzameling.....	18
3.3 Data-analyse.....	19
4. Goutte d'Or: een introductie.....	20
4.1 Ligging.....	20
4.2 Historie	21
4.3 Actuele vraagstukken	22
5. Schets van Goutte d'Or	24
5.1 Voorzieningen.....	24
5.2 Diversiteit	30
5.3 Masculiniteit.....	31
5.4 Drugsproblematiek, prostitutie, illegale verkoop en immigratie.....	32
5.5 Goutte d'Or 's nachts.....	35
5.6 Noord versus zuid	36
6. Extremen in balans.....	37
6.1 Goutte d'Or als kosmopolitisch dorp in Parijs.....	37
6.2 Goutte d'Or als criminele ghetto in Parijs	38
6.3 De balans	39
7. Conclusie en discussie	41
7.1 Conclusie	41

7.2 Aanbevelingen.....	43
7.2.1 Praktijk.....	43
7.2.2 Vervolgonderzoek	44
7.3 Reflectie.....	44
Literatuur.....	46
Bijlagen	48
I. Interviewgide.....	48
II. Observatieprotocol.....	50
Observatieschema.....	50

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Op een steenworp afstand van toeristische attracties als de Sacré Coeur en de Moulin Rouge in Parijs ligt de wijk Goutte d'Or. Waar even verderop toeristen zich en masse door de straten van Montmartre bewegen, wordt in Goutte d'Or een markt gehouden waar de meest exotische groenten en kleurrijke stoffen verkocht worden. De winkels in de straten van de wijk breiden hun winkels uit met kraampjes op de straat, waar zowel inwoners van Goutte d'Or als mensen van ver buiten de wijk op afkomen. Producten die nergens anders in Parijs te krijgen zijn, zoals specifieke groenten, maar ook levend gevogelte, wordt hier verkocht. Tussen deze bedrijvigheid door is af en toe een –veelal verdwaalde– toerist te vinden. De statige boulevards uit de tijd van de herstructureringen van Haussmann die de wijk insluiten verhullen een ander Parijs dan de gemiddelde toerist te zien krijgt.

Zo kosmopolitisch en kleurrijk Goutte d'Or op het eerste gezicht aandoet, zo hardnekkig lijkt ook het andere beeld dat aan de wijk vastkleeft. De drugsproblematiek onder de kansarme jongeren, voornamelijk met een migratieachtergrond, lijkt de media te overheersen. Wie Goutte d'Or gaat googelen, komt al gauw de nieuwsartikelen tegen over de *gamins perdus de la Goutte d'Or*, de verloren jongens van de wijk (France Info, 2018; Le Parisien, 2018a; 20 Minutes, 2017). Jongeren met een, volgens inwoners en nieuwsartikelen, veelal Marokkaanse achtergrond lijken de publieke ruimte in te nemen. Parken worden bezet door jongeren die drugs gebruiken en verhandelen, diefstallen plegen en betrokken zijn bij vele andere criminele activiteiten. Een bekend voorbeeld hiervan is het square Alain Bashung, een park dat recentelijk gesloten is vanwege de vele problemen met drugs en andere criminele activiteiten in en rond het park.

Dit negatievere beeld van de wijk lijkt in de Franse media toch vaak te overheersen en ook niet-Franse media hebben dit opgepikt. Zo omschreef de NOS (2015) de wijk, die zicht heeft op de Sacré Coeur, als een *banlieue* ofwel een buitenwijk, een woord dat zeker in het buitenland vaak een negatieve connotatie draagt. Een *banlieue* wordt vaak als een achterbuurt gezien, een getto waar men vooral niet moet komen. Door rellen zoals die van 2005 in de Parijse banlieues is dit beeld alleen maar versterkt. In de Franse context is een banlieue echter simpelweg een buitenwijk, waarvan er zowel armere (wijken als Saint-Denis) als rijkere (wijken als Neuilly-sur-Seine) bestaan.

Goutte d'Or is echter geen buitenwijk. De wijk ligt binnen de Périphérique, de rondweg van Parijs, en behoort daarmee tot Parijs intra muros. Het contrast tussen de wijken binnen het achttiende arrondissement maakt een vergelijking met een getto-achtige banlieue echter begrijpelijk. Het toeristische Montmartre is een wijk waar veel immigranten werken, maar waar weinig immigranten wonen (Atelier Parisien d'Urbanisme, 2002). Het naastgelegen Goutte d'Or daarentegen is een wijk waar nog altijd veel immigranten wonen (Atelier Parisien d'Urbanisme, 2002) en waar gentrificatie, in tegenstelling tot vele andere wijken, niet volledig doorzet (Bacqué, 2006) en nieuwe vormen aanneemt (Chabrol, 2012; Pattaroni, Kaufmann & Thomas, 2012). Zo zijn er in Goutte d'Or wel degelijk *gentrifiers* te vinden, maar lijken uitdrukkingen van hun aanwezigheid in de ruimte afwezig te blijven. De winkels lijken voor een groot gedeelte niet in te spelen op de behoeften van deze nieuwe inwoners en ook publieke ruimtes zoals parken lijken niet zichtbaar op te knappen. De invloed van de nieuwe bewoners lijkt dan ook veel kleiner te zijn dan in andere, gegentrificeerde wijken.

Dit gebrek aan gentrificatie is gezien de ligging van Goutte d'Or en de ontwikkelingen op gebied van herontwikkeling in Parijs van de afgelopen jaren opvallend. De wijk ligt immers binnen de Périphérique en op loopafstand van Gare du Nord en toeristisch hart Montmartre (Bacqué, 2006). Daarnaast drukt de enorme stijging in huizenprijzen van de afgelopen jaren op de huizenmarkt (Le Parisien, 2017; Le Monde, 2017). Een uitwijking van jonge Fransen naar een minder populaire en voornamelijk minder dure wijk als Goutte d'Or zou een logisch gevolg zijn. In Goutte d'Or blijven de huizenprijzen, in vergelijking met andere wijken, relatief laag. Echter, Goutte d'Or is de afgelopen jaren ondanks deze factoren toch een wijk gebleven met voornamelijk bewoners met een migratieachtergrond en een hoge sociale diversiteit (Bacqué, 2006; Pattaroni et al, 2012).

Goldring (2006), al ruim 15 jaar inwoner van Goutte d'Or, geeft in zijn boek *La Goutte-d'or, quartier de France* een zo objectief mogelijk beeld van de problemen in de wijk en schetst een beeld van de Fransen, de *Gauloix*, die in de wijk wonen. Zij blijken vaak tegen problemen aan te lopen die te maken hebben met verschil in cultuur en omgang met de ruimte om hen heen. Goldring zelf geeft aan dat het niet altijd even makkelijk is zijn plek in de wijk te vinden. Chabrol (2012) en Milliot (2013) signaleren eenzelfde verschil in ruimtegebruik op het gebied van sociale en commerciële activiteit op straat. De straat fungeert als een ontmoetingsplaats alsmede een plaats voor informele economische activiteit.

Deze verschillen wijzen op een verschil in zowel gebruik als perceptie van de wijk bij inwoners van allochtone afkomst en inwoners van autochtone afkomst. Om het voorbeeld van de activiteit op straat als voorbeeld te nemen; inwoners met een migratieafkomst die al lang in de wijk wonen zullen zich herkennen in de sociale activiteit die op straat plaatsvindt, in tegenstelling tot de inwoners van Franse afkomst, voor wie sociale activiteiten zich meer binnenshuis of in bijvoorbeeld restaurants afspelen. De aanwezigheid van deze verschillen zorgt voor een andere kijk op de wijk onder de verschillende groepen.

Eerder genoemde onderzoeken hebben zich voornamelijk gefocust op de fysieke uitingen van het proces van gentrificatie in de wijk. Hierbij horen voornamelijk vraagstukken die betrekking hebben op het aantrekken van *gentrifiers*. De ervaring en perceptie van de ruimte door zowel oorspronkelijke als nieuwe bewoners wordt hier echter niet bij betrokken. Door te kijken naar ervaringen van bewoners van de ruimte, in relatie tot het gebruik van ruimte en de manier waarop de ruimte van tevoren is bedacht, kan dit aspect van perceptie en ervaring in kaart worden gebracht. Er kunnen immers bijvoorbeeld allerlei fysieke verbeteringen in een wijk aangebracht worden, of huizenprijzen kunnen zeer laag zijn, maar in Goutte d'Or lijkt dit de gentrificatie in de wijk niet op gang te helpen. De ervaring van de ruimte in de wijk lijkt dan ook een component die ook een rol speelt in het proces van gentrificatie in de wijk.

1.2 Relevantie

1.2.1 Wetenschappelijke relevantie

Naar gentrificatie is in de loop der jaren al veel onderzoek gedaan. Ook is zoals eerder genoemd door Pattaroni et al (2012) onderzoek gedaan naar wijken waar gentrificatie juist níet doorzet. Dit onderzoek heeft aangetoond dat Goutte d'Or een wijk is waar we kunnen spreken van *thwarted gentrification*. Een soortgelijke conclusie wordt ook door Bacqué (2006) en Chabrol (2012) getrokken. Bacqué trekt deze conclusie op basis van het ontstane discours over Goutte d'Or en het beleid dat in de wijk is en wordt gevoerd. Chabrol trekt het gangbare model van gentrificatie in twijfel, door te constateren dat twee verschillende dimensies, namelijk wonen en commercie, beide in de wijk

bestaan, maar dat eerstgenoemde bijdraagt aan het proces van gentrificatie, terwijl de florerende overwegend Afrikaanse commercie het proces juist afremt. Er kan dan ook geconstateerd worden dat er in Goutte d'Or een rem zit op gentrificatie.

Er is echter nog niet veel onderzoek gedaan naar de rol van ervaring van de wijk, met name door de oorspronkelijke bewoners wanneer gentrificatie niet doorzet. Door juist ook te kijken naar de oorspronkelijke bewoners kan beter begrepen worden waarom juist zij zich wel op hun plek voelen in de wijk en de *gentrifiers* juist niet. Door nu naar beide groepen te kijken kan deze lacune opgevuld worden. Over de nieuwkomers in de wijk is wel literatuur te vinden; Goldring (2006) beschrijft in zijn boek wel hoe de autochtone Fransen moeite hebben met het vinden van hun plaats in de wijk en Pattaroni et al (2012) hebben geconstateerd dat ook de *gentrifiers* hier moeite mee hebben.

1.2.2 Maatschappelijke relevantie

Door te onderzoeken in hoeverre de ervaring van ruimte door de huidige bewoners als positief of negatief wordt ervaren, kan een mogelijke factor in het proces van remming van gentrificatie gedefinieerd worden. Door meer inzicht te verkrijgen in de ervaring van de ruimte door de bewoners, kunnen in het geval van problemen verbeteringen in praktijk worden aangebracht in de wijk. Gemeenten lijken op dit moment vaak in tweestrijd te verkeren als het gaat om het fenomeen van gentrificatie. Ze willen buurten graag verbeteren en hierbij trekken ze, bewust en soms onbewust, nieuwe bewoners aan. Echter, de balans hierin vinden blijkt vaak lastig; de huidige bewoners moeten nog wel in de stad kunnen wonen, maar een wijk moet wel verbeterd worden met alle gevolgen van dien. In Goutte d'Or is juist een rem op gentrificatie geconstateerd en door nieuwe inzichten zou gekeken kunnen worden hoe de wijk de ervaring van bewoners kan verbeteren. Deze verbeteringen kunnen voor de huidige bewoners van belang zijn, maar kunnen in het geval van een gentrificatie-stimulerend beleid zowel voor de huidige bewoners als voor potentiële *gentrifiers* een verbetering van de leefomgeving betekenen. Ook voor Goutte d'or zou een mogelijkheid tot het wegnemen van de rem die er nu is, betekenen dat er voor gewaakt moet worden dat de balans behouden blijft en niet zal doorslaan naar de andere kant.

Door daarnaast kennis op te doen over de wijk en de processen die er plaatsvinden, kan beleid hernieuwd worden en steeds gericht geïmplementeerd worden. Kennis over de perceptie van de verschillende inwonersgroepen speelt hierbij een belangrijke rol. Bij processen van gentrificatie kunnen spanningen tussen bewoners ontstaan. Om deze spanningen tussen bewoners te voorkomen, is het van belang kennis hierover in beleidsvorming te verwerken.

1.3 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de invloed van ervaring van ruimte in Goutte d'or in relatie tot het gebruik van de ruimte en het ruimtelijk beleid in de wijk op het proces van gentrificatie in Goutte d'Or. In Goutte d'Or lijkt namelijk juist het tegenovergesteld van gentrificatie plaats te vinden; de oorspronkelijke bewoners wonen er nog steeds en ondanks de aanwezigheid van groepen nieuwe bewoners lijken zij niet weg te willen of moeten. De wijk vertoont wat kenmerken van gentrificatie, zoals nieuwe faciliteiten als restaurants, maar het zet niet door. Door de ervaringen van ruimte door de verschillende bewoners, in relatie tot het ruimtegebruik en ruimtelijk beleid, te onderzoeken kan een deel van het proces van deze *thwarted gentrification* verklaard worden. Dit onderzoek zal zich dan ook niet op de andere factoren die een rol spelen bij gentrificatie richten, zoals huizenprijzen; het zal zich juist op de ervaringen van de bewoners van de wijk richten en niet op factoren die buiten de bewoners liggen.

Door in dit onderzoek juist te focussen op de andere kant, namelijk de groepen die al in de wijk wonen, kan gekeken worden of een verklaring voor het proces van *thwarted gentrification* bij de bewoners zelf zou kunnen liggen; de bewoners die namelijk tevreden zijn en een positieve ervaring van de wijk hebben en dus niet weggaan.

Door naar de verschillende aspecten van ruimte, namelijk *conceived*, *lived* en *perceived space* (Lefebvre, 1974), te kijken kunnen deze ervaringen onderzocht worden. De theorie van Lefebvre geeft een visie op alle aspecten van de productie van ruimte en is hiermee dan ook geschikt als frame voor dit onderzoek. Daarnaast vult de theorie van habitus van Bourdieu op niveau van groepen inwoners in een wijk deze persoonlijke ervaring van ruimte aan.

Uit bovenstaande doelstelling is vervolgens de volgende onderzoeksvraag ontstaan:

In hoeverre spelen verschillende ervaringen van de wijk Goutte d'Or door haar bewoners in relatie tot het gebruik van de ruimte en ruimtelijke beeldvorming een rol in de geconstateerde rem op het proces van gentrificatie?

Om tot beantwoording van deze vraag te komen, zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- *Welk beeld wordt er van de wijk gevormd door verschillende beleidsdocumenten, media en wijkorganisaties?*
- *Op welke manier wordt de ruimte in de wijk gebruikt en gevormd door verschillende praktijken?*
- *Wat is de betekenis van de ruimte in de wijk voor de bewoners?*
- *Welke rol spelen verschillende habitus in ervaring van de wijk?*

1.4 Leeswijzer

Deze thesis is na deze inleiding is volgt opgebouwd. Allereerst zal in het theoretisch kader uiteen worden gezet wat gentrificatie is, welke factoren hierbij komen kijken en wat een gebrek aan gentrificatie inhoudt. Vervolgens zal de spatial triad van Lefebvre toegelicht worden en zal ook de theorie van Bourdieu nader onderzocht worden, om vervolgens tot een conceptueel model te komen. Vervolgens zal in het methodologisch hoofdstuk de keuze voor de methoden in dit onderzoek toegelicht worden. Hierna zal een korte schets van de casus, de wijk Goutte d'Or gegeven worden, om daarna over te gaan naar de resultaten die in de hoofdstuk vijf en zes beschreven staan. Deze resultaten zijn onderverdeeld in een descriptieve analyse in hoofdstuk vijf, om vervolgens dieper op de analyse hiervan in te gaan in hoofdstuk zes. Tot slot zal er in de conclusie antwoord gegeven worden op de hoofdvraag, zullen er aanbevelingen voor zowel de praktijk als vervolgonderzoek gedaan worden en zal er kritisch gereflecteerd worden op het onderzoek.

2. Theoretisch kader

Om de doelstelling van dit onderzoek te bewerkstelligen, is een literatuurstudie op de twee aspecten van dit onderzoek nodig. Dit zijn gentrificatie of het gebrek hieraan en de ervaring van ruimte. In dit hoofdstuk zal allereerst ingegaan worden op het fenomeen van gentrificatie, waar in Goutte d'Or juist een rem op lijkt te zitten. Vervolgens zal aan de hand van theorieën van Lefebvre (paragraaf 2.3) en Bourdieu (paragraaf 2.4) de ervaring van ruimte voor bewoners verder uiteengezet worden. Vervolgens kan aan de hand van de verschillende theorieën een conceptueel model opgesteld worden (paragraaf 2.5).

2.1 Gentrificatie

Gentrificatie is een proces dat voor het eerst is beschreven en benoemd door de sociologie Ruth Glass (1964) om te beschrijven hoe arbeiders uit lagere sociale klassen door mensen uit hogere sociale klassen werden verdreven. Glass zag hoe wijken veranderen van arbeiderswijken naar wijken met hogere sociale klasse. Sinds deze beschrijving van Glass is het begrip gentrificatie in de loop der jaren veranderd en zijn andere vormen van gentrificatie ontstaan. Zo is gentrificatie niet altijd voorbehouden aan sociale klasse, maar kunnen factoren als afkomst en inkomen een rol spelen. Ook de locatie waar gentrificatie plaatsvindt, kan het proces een ander karakter geven; zo kan er gentrificatie in het centrum van een stad plaatsvinden, maar ook buitenwijken kunnen gentrificatie ondergaan.

In het algemeen kan wel gezegd worden dat alle vormen van gentrificatie tot hetzelfde resultaat leiden: bewoners van desbetreffende wijk moeten voor het merendeel wijken voor een nieuwe groep bewoners (Knox & Marston, 2014). De reden van verplaatsing van deze nieuwe groep bewoners kan gezocht worden in economische redenen zoals stijgende huizenprijzen, maar ook in culturele redenen zoals veranderingen in leefstijl. De eerstgenoemde economische redenen bevinden zich aan de zogenoemde aanbodkant van het proces van gentrificatie. De als tweede genoemde culturele redenen bevinden zich aan de vraagkant van het proces.

Deze splitsing tussen vraag en aanbod speelt al jaren een grote rol in de discussie rondom gentrificatie (Zukin, 1987). De vraagkant legt de nadruk op de interesse en vraag die ontstaat bij de potentiële *gentrifiers* naar een specifiek soort wijk of huizen. Hierbij kunnen culturele of demografische factoren een rol spelen. Potentiële *gentrifiers* kunnen bijvoorbeeld op zoek zijn naar een bepaalde sfeer in een wijk, waarin een bepaalde levensstijl geuit kan worden. De aanbodkant legt de nadruk juist op de potentiële wijk waar gentrificatie plaats kan vinden. Er wordt dan ook gekeken naar wat de wijk te bieden heeft. Vaak zijn dit economische factoren, waarvan lage huizenprijzen een veelgenoemd aspect is. In combinatie met de potentiële prijzen van het vastgoed wordt dit aspect uitgelegd als de rent-gap, opgesteld door Neil Smith (1987). Hij omschreef de discrepantie tussen de werkelijke huur van vastgoed en de potentiële huur hiervan. Ervan uitgaande dat er geïnvesteerd wordt in wijken die gentrificatie ondergaan, zal deze potentiële huur vele malen hoger zijn.

Het begrip van proces van gentrificatie behelst echter niet simpelweg een vervanging van bewoners van een regio of wijk. De *gentrifiers* werden vanaf begin af aan gezien als een andere groep mensen (Zukin, 1987). Zij zijn anders dan de groep oorspronkelijke inwoners van het gebied, maar ook anders dan andere sociale, hogere klassen. De *gentrifiers* zijn vaak inwoners van een midden of hogere sociale klasse en vormen daarmee een andere groep dan de groep oorspronkelijke inwoners met een

vaak lagere sociale klasse. Daarnaast kiezen de *gentrifiers* ervoor om naar wijken te trekken die juist in de diverse stad liggen, in plaats van zoals andere groepen middenklassers naar wijken buiten de stad te gaan. Er spelen verschillende groepen met een verschillende habitus (zie ook paragraaf 2.4) een rol in het proces van gentrificatie. Gentrificatie is dan ook niet alleen een proces van ruimtelijke differentiatie, maar ook van sociale differentiatie.

2.2 Gebrek aan gentrificatie

Gentrificatie is een veel voorkomende fenomeen en over de oorzaken en gevolgen hiervan is al veel literatuur verschenen. De hierboven genoemde mogelijke oorzaken, zowel aan de vraag- als aan de aanbodkant van het proces, hebben voor veel discussie gezorgd. Echter, naar een gebrek aan gentrificatie is nog niet veel onderzoek gedaan. Er zijn namelijk ook situaties waarin gentrificatie niet volledig doorzet, zoals in het geval van Goutte d'Or. Om het proces van gentrificatie dan ook beter te begrijpen, is het van belang ook te kijken naar de gevallen waarin het proces onsuccesvol is.

Er zijn dus gevallen waar gentrificatie wel begonnen is en waar de omstandigheden bevorderend voor gentrificatie lijken te zijn, maar waar er toch een rem is komen te zitten op het proces. Pattaroni et al (2012) hebben deze rem op gentrificatie als *thwarted gentrification* omschreven, een proces waarvan Goutte d'Or een voorbeeld was: *These are cases wherein the dynamics of the gentrification process are partially or completely defeated by the nuisances encountered on a day-to-day basis by middle class residents along with the level of effective social housing*. In het geval van *thwarted gentrification* is er dan ook geen sprake van het remmen van gentrificatie door bewust gebruik te maken van beleid. Het is de hinder die de nieuwe inwoners, in het geval van Pattaroni et al de middenklasse, ondervinden, in combinatie met de aanwezigheid van sociale woningbouw die ervoor zorgt dat gentrificatie gedeeltelijk of helemaal niet op gang komt. Goutte d'Or is een goed voorbeeld van dit fenomeen. De sociale factoren en de socio-historische analyse van Pattaroni et al (2012) en de gevolgen van de aanwezigheid van overwegend Afrikaanse commercie (Chabrol, 2012) wijzen op de ervaring van hinder die nieuwe bewoners ondervinden in de wijk. Daarnaast wijst ook discours in beleid in de wijk van de afgelopen jaren en de aanwezigheid van sociale woningbouw, de zogeheten HLM (*Habitation à Loyer Modéré*) (Bacqué, 2006) op de hierboven beschreven *thwarted gentrification*.

Een andere belangrijke factor in het proces van de rem op gentrificatie wordt gevormd door het aantal immigranten in een wijk. Ley en Dobson (2008) tonen aan dat gebieden met lage inkomens en een hoog percentage immigranten minder vatbaar zijn voor gentrificatie. Dit heeft te maken met de eerder genoemde hinder of irritaties die bewoners ondervinden in de wijk. Een van de mechanismen die bij deze hinder een rol speelt is namelijk het niveau van tolerantie. Immers, een hoog niveau van tolerantie zou nog steeds gentrificatie op kunnen leveren, terwijl een laag niveau van tolerantie minder kans op gentrificatie zou moeten geven. Ley en Dobson zien verschillen in tolerantie bij verschillende groepen van *gentrifiers*. Waar eerst voornamelijk liberale en linkse groepen de *gentrifiers* vormden, zijn dit nu ook midden klasse-groepen die een hogerop willen en daarmee ook hogere verwachtingen hebben van openbare ruimte en orde. Het lijkt er echter op dat er in Goutte d'Or dit verschil in groepen *gentrifiers* niet terug te vinden is. Ook de liberale linkse groepen zouden de wijk verlaten (Pattaroni et al, 2012).

Bovenstaande verklaringen leggen echter voornamelijk de nadruk op de ervaring van de *gentrifiers* van de wijk die weer weg zijn gegaan of weg willen. De groep die hierin buiten beschouwing wordt gelaten is de groep van oorspronkelijke bewoners. Het lijkt erop dat deze groep zich namelijk nog

steeds thuis voelt in de wijk, waar de gentrifiers dat juist niet voelen. Dit duidt op een omgekeerde vorm van gentrificatie, die in bovenstaande theorie met *thwarted gentrification* is geduid. Waar in het zogenaamd normale proces van gentrificatie de oorspronkelijke bewoners zich als het ware *displaced* voelen, zijn dat in dit geval de nieuwe inwoners. De ervaring die de bewoners hebben van de ruimte, bepaalt voor een groot deel in hoeverre zij zich thuis voelen in de wijk. Deze ervaring zal voor de verschillen groepen bewoners, met een verschillende habitus, hoogstwaarschijnlijk anders zijn.

2.3 Lefebvre: drie dimensies van ruimte

De ervaringen van ruimte van bewoners in een wijk kunnen geplaatst worden in de drie-eenheid van ruimte van Henri Lefebvre. Deze Franse socioloog en filosoof beschrijft ruimte als een productie, niet zozeer als een materiële realiteit die in zichzelf bestaat (Schmid in Goonewardena et al, 2008). Ruimte wordt altijd geproduceerd en gereproduceerd. Deze geproduceerde ruimte wordt door drie eenheden vormgegeven; *l'espace conçu* of wel de geconcipeerde ruimte, *l'espace vécu* ofwel de beleefde ruimte en *L'espace perçu* ofwel de gekende ruimte (Lefebvre, 1974). Deze eenheden worden ook wel onder de termen *representations of space*, *spaces of representation* en *spatial practice* gebruikt.

De eerste dimensie van ruimte, de geconcipeerde ruimte, is een vorm van abstracte ruimte. Het is de ruimte zoals die door bijvoorbeeld planologen of stedenbouwkundigen wordt bedacht; het is dan ook een top-down dimensie. Lefebvre ziet deze dimensie als de meest dominante van de drie dimensies, aangezien in deze dimensie de inrichting van een gebied wordt bepaald. Het is een dimensie waar maakbaarheid van ruimte voorop staat. Een voorbeeld van geconcipeerde ruimte is dan ook een plan voor herontwikkeling van een wijk of

De beleefde ruimte is daarentegen een vorm van concrete ruimte. Deze dimensie wordt gevormd door de ruimte die gevormd wordt door de ervaring van de ruimte door inwoners en/of gebruikers. Het gaat dan om persoonlijke ervaringen en culturele ervaringen en uitingen van ruimtelijke kwaliteiten. In deze dimensie lopen we echter tegen de barrière van theoretische analyse en expressie aan; er is altijd een niet tot expressie te brengen deel van ervaring van de ruimte wat alleen tot uiting kan komen in andere artistieke middelen. Taal en theoretische analyse zullen hierin tekort schieten.

De laatste dimensie, de gekende ruimte, wordt gevormd door de fysieke ruimte. Het gaat hierbij om verschillende ruimtelijke kenmerken van het gebied en de reproductie van die kenmerken in de ruimte; dit zijn dan ook praktijken. De ruimte wordt gevormd door verschillende praktijken, die gebruik maken van de ruimte. Er kan hierbij gedacht worden aan ontwikkeling van ruimte, maar ook routineactiviteiten in de ruimte. Ook zintuigelijke waarnemingen, die voor de mens als instinctief worden gezien, als het horen van geluiden of het ruiken van geuren in de ruimte horen hierbij. Het gaat dus niet alleen om het zien van ruimte, maar om het totaalplaatje van het waarnemen van de ruimte. De geconcipeerde ruimte bepaalt voor een groot deel deze gekende ruimte; de ruimte kan niet gekend worden zonder dat die in gedachten geconcipeerd is. De ruimte kan echter ook op een andere manier gekend worden dan de planner van te voren geconcipeerd had.

Deze drie dimensies van ruimte bestaan synchroon; ruimte bestaat simultaan en wordt niet chronologisch gevormd. De dimensies zijn als het ware drie momenten die constant met elkaar interacteren. Ze moeten dan ook niet als losstaande, zelf opererende eenheden gezien worden.

Deze eenheden vormen daarnaast zowel een sociaal als een individueel proces. De productie van ruimte kan allereerst individueel opgevat worden. De manier waarop ruimte ervaren wordt, wat voornamelijk in zowel in de beleefde als gekende ruimte terugkomt, is voor ieder mens verschillend. Ook al zouden we allemaal op dezelfde plaats staan, dan nog zal iedereen de ruimte voor zichzelf op een andere manier ervaren. Productie van ruimte is echter ook een sociaal proces, het wordt immers in relatie met andere mensen geconcipieerd, maar ook beleefd en gekend. Mensen interacteren met elkaar in de ruimte en zijn hiermee onderdeel van elkaars ervaring van ruimte. Ruimte is dan ook een sociaal product en brengt tegelijkertijd sociale relaties voort.

2.4 Bourdieu: habitus en field

Lefebvre heeft zijn dimensies van de spatial triad op een individueel niveau gehouden, iedereen ervaart de ruimte op zijn eigen manier. Pierre Bourdieu, net als Lefebvre ook een Frans socioloog, heeft een theorie opgesteld waarin een concept dat het individuele niveau overstijgt, een belangrijke rol speelt. Het begrip habitus (habitus, meervoud: habitus) betreft, in tegenstelling tot het individuele niveau waarop Lefebvre zich beroept, een zekere groep mensen die manieren van denken, voelen, doen en ervaren gemeen hebben (Inglis and Thorpe, 2012). Dit ook in tegenstelling tot Giddens, die zich minder op groepen richt en zich meer op het niveau van individuele *agents* bevindt. Bourdieu biedt dan ook een theorie op een geschikt niveau om verder onderscheid aan te brengen in de ervaringen van ruimte van de inwoners van Goutte d'Or, namelijk door verschillende habitus te onderscheiden.

Bourdieu ziet de productie en reproductie en transformatie van structuren als het resultaat van dit concept van habitus. Habitus is als het ware een *embodied structure*; mensen belichamen structuren door bijvoorbeeld hun manier van kleden, wat vrij basaal is, maar ook bijvoorbeeld door de manier waarop ze denken en handelen. Door deze *embodied structure* gaan mensen de habitus dan ook gauw als natuurlijk beschouwen. Deze zogenaamd natuurlijke manier van naar de wereld kijken is de doxa. De doxa is dus de ongecontroleerde manier waarop een persoon handelt, die ten grondslag ligt aan het bestaan van een persoon.

De habitus van een persoon bepaalt zijn of haar positie in een *field*. Een *field* kan op individueel niveau een construct zijn, namelijk als een veld dat belangrijk is voor een persoon (bijvoorbeeld school of werk). Een veld kan echter ook op een sociaal niveau geconstrueerd worden. Hierbij kan gedacht worden aan voorbeelden als een educatief systeem, de arbeidsmarkt, maar ook een systeem als een planologisch systeem. In dit veld wordt de positie van een persoon door twee dingen bepaald. Allereerst laat de habitus van een persoon diegene al richting een bepaalde positie neigen. Daarnaast is de positie in het veld afhankelijk van een hoeveelheid en het type kapitaal waarover een persoon de beschikking heeft. Bourdieu omschrijft drie vormen van kapitaal: economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Economisch kapitaal is bijvoorbeeld de hoeveelheid geld dat iemand tot zijn beschikking heeft. Sociaal kapitaal heeft te maken met de relaties met andere personen, bijvoorbeeld het netwerk dat iemand tot zijn beschikking heeft. Cultureel kapitaal bestaat dan vervolgens uit alle culturele aspecten die iemand meekrijgt, bijvoorbeeld het gebruik van taal.

Ook binnen het fenomeen van gentrificatie zijn veel verschillende habitus te onderscheiden, zoals in paragraaf 2.1 ook al genoemd. Zo zijn er over het algemeen binnen een gegentrificeerde wijk de nieuwe bewoners, de *gentrifiers*, en de oude bewoners te onderscheiden. Deze bewoners kunnen verschillen in culturele achtergrond, maar ook in economisch vermogen (economisch kapitaal) of onderwijsniveau bijvoorbeeld. In Goutte d'Or lijkt het grootste verschil tussen bewoners te zitten in

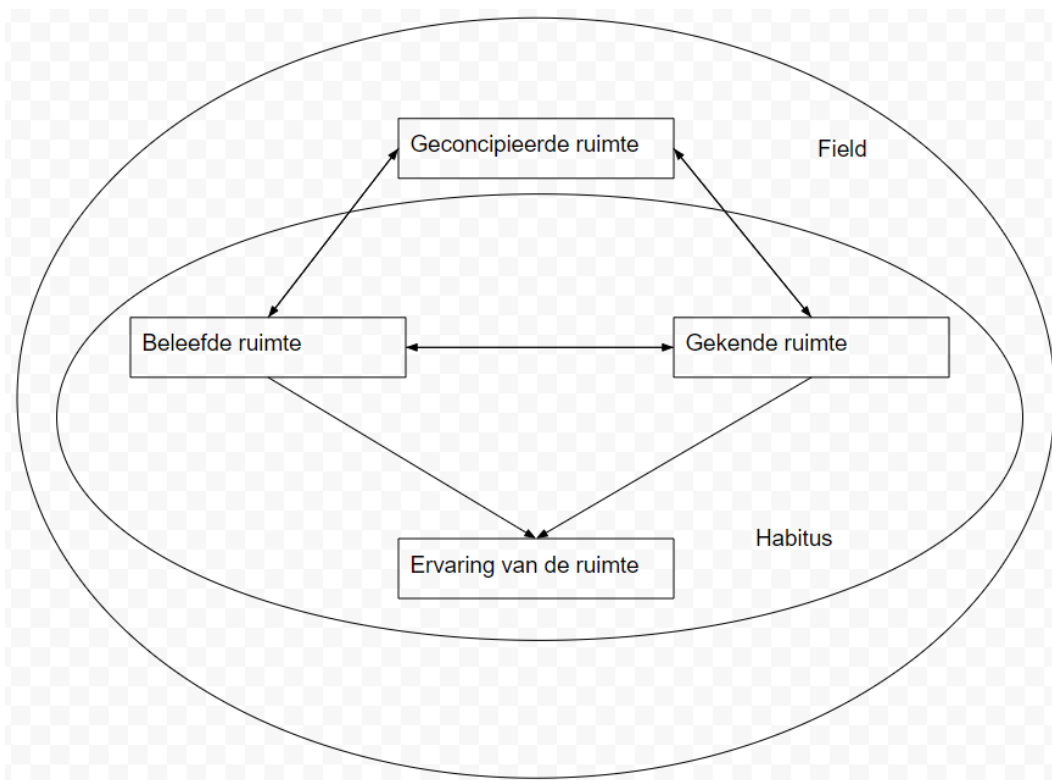
een habitus die te maken heeft met de culturele achtergrond van inwoners; heeft iemand een immigratieafkomst, of juist een Franse achtergrond? Verschillende onderzoeken (Goldring, 2006; Pattaroni et al, 2012; Chabrol, 2011; Miliot, 2013) maken veelvuldig onderscheid tussen deze twee habitus. Bij deze habitus horen vervolgens verschillende vormen van kapitaal; zo zal een inwoner met een migratieafkomst wellicht een ander sociaal of cultureel kapitaal hebben dan een inwoners met een Franse afkomst. Echter, juist doordat zij in dezelfde wijk wonen en hiermee voor een deel dezelfde sociale contacten kunnen hebben, is het waarschijnlijk dat het sociaal en cultureel kapitaal wellicht niet zozeer zal verschillen.

De habitus bepaalt dan ook niet volledig het kapitaal van een persoon. Bourdieu laat in de combinatie van habitus, het veld en kapitaal ruimte vrij voor het vrij handelen van de mens. De habitus bepaalt het handelen dan ook niet, de habitus beperkt het handelen. Op deze manier kunnen de handelingen van een persoon nog steeds ingegeven zijn door eigen rationaliteit en besluitvorming, maar de habitus draagt hier wel aan bij en beïnvloedt dit proces.

2.5 Conceptueel model

Onderstaand conceptueel model (figuur 1) laat nogmaals schematisch zien welke concepten in dit onderzoek gebruikt zullen worden. Op basis van de literatuur kunnen deze concepten onderscheiden worden. Het model laat de productie van ruimte zien op basis van de triade van Lefebvre. Deze drie verschillende ruimtes interacteren constant met elkaar en zijn dan ook allen met elkaar verbonden. Deze productie van ruimte vindt plaats binnen een bepaald field, in dit geval de wijk Goutte d'Or met al haar bewoners, organisaties, commercie en ongeschreven regels.

Vervolgens hebben de beleefde en gekende ruimte invloed op de ervaring van de ruimte door de bewoners. Verondersteld wordt dat deze ervaring samenhangt met de habitus van een persoon. In dit geval zijn de verschillende habitus de habitus van de (potentiële) *gentrifiers* met een Franse achtergrond en die van de "oorspronkelijke" bewoners, namelijk voornamelijk bewoners met een migratieachtergrond. Op basis van de bestaande literatuur over de wijk lijkt een onderscheid tussen deze twee habitus te bestaan. Echter, de mate waarin dit onderscheid bestaat is niet bij ieder onderzoek even sterk. In dit onderzoek zal de mate van dit te maken onderscheid dan ook terugkomen.

Figuur 1: Conceptueel model

3. Methodologie

In dit hoofdstuk zal de gehanteerde methodologie in dit onderzoek toegelicht worden. Allereerst zal er worden beargumenteerd welke onderzoeksstrategie het best in dit onderzoek past. Vervolgens zal een overzicht worden gegeven van de verschillende manieren waarop de data voor dit onderzoek verzameld is. Tot slot wordt er toegelicht hoe de verzamelde data geanalyseerd zijn.

3.1 Onderzoeksstrategie

De te hanteren onderzoeksstrategie voor een onderzoek wordt bepaald aan de hand van de doelstelling en bijhorende hoofdvraag (Verschuren & Doorewaard, 2013). In dit onderzoek luidt de hoofdvraag als volgt: *In hoeverre spelen verschillende ervaringen van de wijk Goutte d'Or door haar bewoners in relatie tot het gebruik van de ruimte en het ruimtelijk beleid een rol in de geconstateerde rem op het proces van gentrificatie?* Met behulp van de verschillende theorieën van zowel Lefebvre als Bourdieu wordt gezocht naar een antwoord op deze vraag. Dit wordt gedaan op een kwalitatieve manier. Kwalitatief onderzoek wordt gedaan op het moment dat een probleem verkend moet worden en dit niet direct meetbaar is (Creswell, 2013; Vennix, 2011). Daarbij komt dat kwalitatief onderzoek vereist is bij een probleem dat een complexe en gedetailleerde diepgang vereist. Waar een kwantitatieve benadering zich voornamelijk focust op vragen die van een numeriek antwoord voorzien kunnen worden, focust een kwalitatieve benadering zich op vragen over redenen of betekenis.

De hoofdvraag van dit onderzoek betreft ervaringen van individuen in een wijk. Deze ervaringen kunnen niet of nauwelijks in cijfers uitgedrukt worden, daarvoor is een ervaring te complex en lastig te meten. Een tweede reden waarom gekozen is voor kwalitatief onderzoek is dat dit een specifieke casus betreft, namelijk de wijk Goutte d'Or en haar inwoners, waar een specifieke vraag verkend wordt. Vanwege de complexiteit en diepgang die bij de ervaringen van de inwoners komt kijken, is een kwalitatieve benadering hier meer geschikt. De complexiteit van de ervaring van ruimte vraagt om een gedetailleerde beschrijving door de respondent, waardoor een kwalitatief interview dit beter tot zijn recht laat komen dan een minder diepgaand survey, wat bij een kwantitatieve benadering gebruikt zou kunnen worden. In dit onderzoek moeten de respondenten juist de ruimte hebben om hun verhaal te vertellen en hun overwegingen hierbij toe te kunnen lichten (Creswell, 2013).

In het geval van kwalitatief onderzoek zijn meerdere onderzoeksmethoden mogelijk. Zo noemt Creswell (2013) er vijf, de narratieve studie, fenomenologische studie, grounded theory, etnografie en de case study, maar er zijn uiteraard nog meer designs. Voor dit onderzoek is echter gekozen voor een case study. De case study heeft een aantal kenmerken waardoor deze methode het beste in aanmerking komt voor dit onderzoek. Ten eerste bevat een case study een kleine hoeveelheid onderzoekseenheden, waardoor dit een meer diepgaande methode is. Hierdoor kan "*an in-depth understanding of a case or cases*" gecreëerd worden (Creswell, 2013). In dit onderzoek is het van belang, mede door de complexiteit van het begrip, om het concept van ervaring van ruimte volledig te doorgronden. Hiervoor is het intensief onderzoeken van een kleiner aantal onderzoekseenheden geschikt. Ten tweede vindt een case study voornamelijk op locatie plaats, om op die manier een diepgaande analyse vanuit de natuurlijke setting te kunnen uitvoeren.

Een case study kan een intrinsieke of instrumentale case study zijn (Creswell, 2013). In het eerste geval gaat het om een casus die uniek is en gedetailleerd beschreven moet worden. In het tweede geval gaat het om een specifiek probleem, waarbij het best één casus gebruikt kan worden om het

beter te kunnen doorgronden. In dat geval gaat het om een intrinsieke case study, aangezien Goutte d'Or een unieke situatie van "thwarted gentrification" met zich meebrengt. Naast deze situatie is de wijk ook tot op zekere hoogte uniek als we kijken naar haar inwoners en voornamelijk commercie. Er zijn niet veel wijken te vinden waar de combinatie van inwoners met een migratieachtergrond en inwoners met een Franse achtergrond en een dermate hoge concentratie van winkels met niet-westerse producten te vinden is. Vanwege deze unieke situatie kan er dan ook niet anders dan gekozen worden voor een enkelvoudige case study, aangezien er niet meerder casussen zijn die gebruikt kunnen worden.

3.2 Dataverzameling

In het onderzoek zal gebruikt worden gemaakt van verschillende bronnen. Een casestudy is een vorm van onderzoek die zich voornamelijk leent voor interviews, observatie en literatuurstudie en analyse (Creswell, 2013). Deze verschillende methoden zijn allen gebruikt worden om een zo compleet mogelijk beeld van de casus te kunnen schetsen. Daarnaast kan door middel deze triangulatie informatie met elkaar worden vergeleken om zo de kwaliteit van de dataverzameling te waarborgen (Vennix, 2011).

Allereerst heeft er een verdere literatuurstudie plaatsgevonden voor een descriptief gedeelte van de casus. Om voor het veldwerk al een zo compleet mogelijk beeld te hebben van de wijk, zijn stukken als beleidsdocumenten met plannen voor Goutte d'Or, krantenartikelen over de wijk of reportages van tevoren doorgenomen. Op deze manier kon een groot deel van de geconcipeerde ruimte van de spatial triad onderzocht worden.

Hierna hebben tijdens het veldwerk in de wijk interviews met verschillende bewoners plaatsgevonden. In deze groep respondenten is geen onderscheid gemaakt in persoonlijke kenmerken als leeftijd of lengte van het verblijf in Goutte d'Or. Wel is er gezorgd voor een goede balans tussen de door Goldring al genoemde mensen met een migratieachtergrond en mensen met een Franse achtergrond gewaakt worden om die habitus wel te kunnen onderscheiden. Getracht is om zoveel mogelijk respondenten van tevoren te benaderen via wijkorganisaties en sociale media. Echter, dit bleek zeer lastig, gezien wijkorganisaties geen namen van inwoners vrij kunnen geven en organisaties soms terughoudend waren op gebied van interviews of simpelweg slapende organisaties waren. Ook via sociale media bleek het maken van afspraken lastig. Er zijn dan ook op de locatie zelf inwoners aangesproken met de vraag of ze tijd hadden voor een interview tijdens de dagen van het veldwerk. Daarnaast is gebruik gemaakt van het zogeheten *snowball sampling*, waarbij via respondenten getracht wordt andere respondenten te vinden.

In het beste geval zou het vinden van respondenten, buiten het onderscheid op gebied van achtergrond, volledig gerandomiseerd gebeuren. Echter, doordat het noodzakelijk was mensen op locatie aan te spreken, is het niet uit te sluiten dat hierbij onbewust een voorkeur vanuit de onderzoeker naar voren komt. Er is getracht dit zo willekeurig mogelijk te laten verlopen, maar volledige randomisatie kon niet bewerkstelligd worden.

De interviews hebben plaatsgevonden op basis van een vooraf opgestelde interviewgide (bijlage I). Deze interviewgide is samengesteld aan de hand van de verschillende concepten die uit de theorie en het conceptueel model naar voren kwamen. In de interviews is voornamelijk gevraagd naar ervaring van de ruimte in de wijk, ofwel de beleefde en gekende ruimte. Dit zijn de concepten die persoonlijk zijn en alleen met interviews onderzocht kunnen worden. De concepten zijn nader

uitgewerkt aan de hand van de theorie en vervolgens in een interviewgide verwerkt. De interviews zijn vervolgens semi-gestructureerd afgenomen. Dit wil zeggen dat de verschillende onderwerpen die aan bod moeten komen wel min of meer vast staan, maar er ruimte is voor de respondent om te kunnen vertellen en zaken aan te snijden die niet perse in de interviewgide staan. Op deze manier komen wel de onderwerpen waarop het onderzoek gestoeld is aan bod, maar kunnen ook inzichten worden verkregen waar tot dan toe nog niet aan is gedacht.

Daarnaast hebben er tijdens het veldwerk meerdere observaties in de wijk plaatsgevonden. Hiervoor is van tevoren middels de literatuur een observatieprotocol opgesteld (bijlage II), om er zeker van te zijn dat de verschillende aspecten van de ruimte in kaart worden gebracht. Deze methode draagt met name bij aan het verkennen van de gekende ruimte, die voornamelijk bestaat uit het gebruik van de ruimte middels activiteiten in de ruimte.

3.3 Data-analyse

Na het veldwerk zijn de data die hierbij zijn verworven geanalyseerd. Om de interviews zorgvuldig te kunnen analyseren, zijn ze allereerst getranscribeerd waar dit mogelijk was. Er kon getranscribeerd worden bij de interviews die opgenomen zijn, maar een aantal respondenten gaf aan dit niet te willen. In deze gevallen is in plaats van een opname gebruik gemaakt van de aantekeningen die gemaakt zijn tijdens het interview. Deze aantekeningen zijn vervolgens uitgewerkt tot een zo uitgebreid mogelijke samenvatting van het interview.

Vervolgens zijn zowel de transcripten als de samenvattingen van de niet opgenomen interviews gecodeerd. Dit coderen bestaat uit het verzamelen van tekst of visuele data en dit omzetten in categorieën (Creswell, 2013). Hierbij is allereerst open gecodeerd om alle mogelijkheden voor het verder analyseren open te houden. De codes die hieruit volgen zijn daarna weer opgedeeld in families en wanneer nodig subfamilies. Uit deze families en subfamilies konden vervolgens resultaten afgeleid worden. Deze families geven immers een indicatie van de verschillende aspecten in Goutte d'Or die uit de bevraagde aspecten van geconcipieerde, beleefde en gekende ruimte voortkomen. Uiteindelijk zijn er 83 codes uit de transcripten gekomen, die vervolgens weer zijn opgedeeld in 56 families, 38 hoofdfamilies en 9 superfamilies. Deze families zijn ingedeeld op basis van gemeenschappelijke ervaringen van de ruimte, kenmerken van de wijk of gebruik van de ruimte. Vervolgens zijn deze families weer, waar nodig, bij elkaar gevoegd en onderverdeeld in superfamilies in termen van ervaringen (positief of negatief), gebruik van ruimte, fysieke kenmerken van de wijk en nog een aantal aspecten die niet zozeer in één van deze drie ruimtes thuishoorden maar wel interessant bleken om te verwerken.

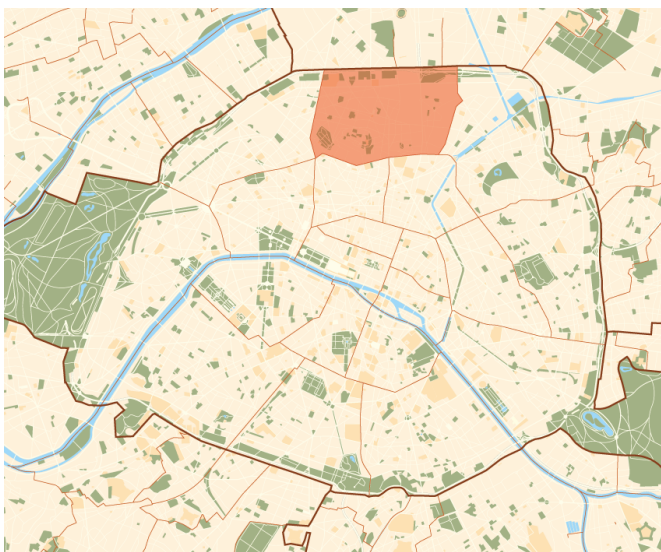
De resultaten van de verschillende observaties zijn verwerkt in de tabel die vorm gaf aan het observatieprotocol. Deze resultaten kunnen op zichzelf staan, maar zijn vaak ter illustratie van de resultaten die uit de interviews zijn gekomen. Zo ontstaat er een wisselwerking tussen de verschillende resultaten ter ondersteuning of illustratie van elkaar. Tijdens de observatie zijn ook diverse foto's genomen, die in dit onderzoek ook ter illustratie dienen.

4. Goutte d'Or: een introductie

In dit hoofdstuk zal een beeld gegeven worden van Goutte d'Or aan de hand van haar geschiedenis, ligging en actuele vraagstukken die er in de wijk spelen. Aan de hand van deze beschrijving kan een beeld gevormd worden van de casus, om vervolgens in de hoofdstukken vijf en zes dieper in te gaan op de resultaten die uit deze casus naar voren zijn gekomen.

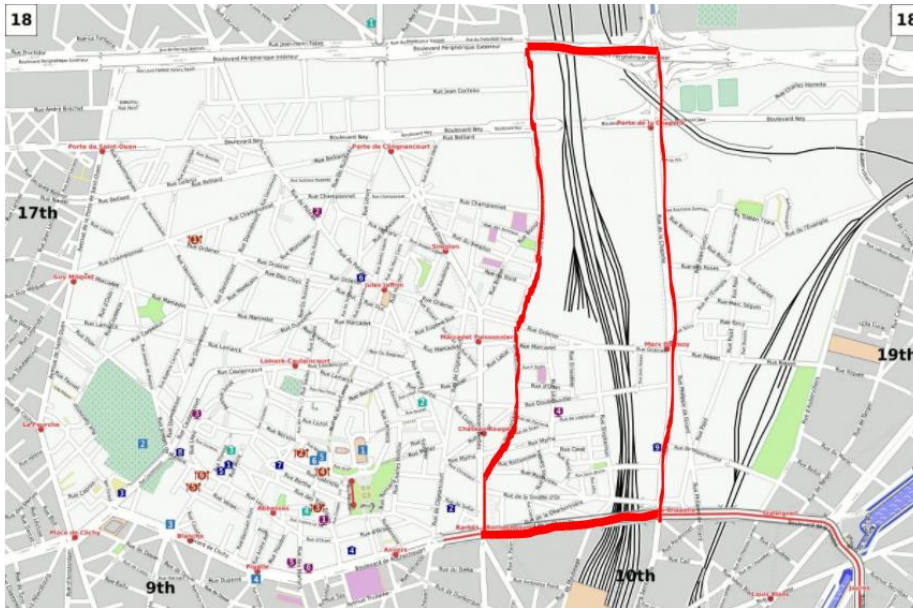
4.1 Ligging

Goutte d'Or ligt in het 18e arrondissement van Parijs, dat in het noorden van Parijs intra muros ligt (figuur 2). Het arrondissement ligt in het noorden tegen de Périphérique aan en wordt in het zuiden begrensd door de grote boulevards de Clichy, Rochechouart en de la Chapelle, die in elkaar overlopen. Het arrondissement is opgedeeld in vier wijken die langgestrekt van het zuiden van het arrondissement tot het noorden reiken. Dit is, van west naar oost, het Quartier des Grandes-Carrières, Quartier de Clignancourt, Quartier de la Goutte-d'Or, en Quartier de La Chapelle

Figuur 2: Arrondissement 18 in Parijs Bron: The Promenader, N.D.

Goutte d'Or ligt in het arrondissement ten noorden van Gare du Nord, het grootste treinstation van Parijs (figuur 3). In het noorden wordt het begrensd door de Périphérique, in het zuiden door de boulevard Rochechouart, in het westen door de Boulevard Barbès en de Rue Poissonniers en in het oosten door het spoor. Langs de boulevard Rochechouart en de Boulevard Barbès liggen metrostations van de lijnen 2 en 4, die Parijs van oost naar west en van noord naar zuid doorkruisen. Goutte d'Or ligt hiermee paradoxaal genoeg zeer centraal op gebied van vervoer en is goed te bereiken met deze open structuur, maar tegelijkertijd wordt de wijk ook ingesloten door deze verschillende uitvalswegen (Bacqué, 2006). Deze mogelijkheden tot transport dus een infrastructurele grens voor de wijk. In het noorden van Goutte d'Or wordt de wijk in feit nog door één straat gevormd, verder wordt de ruimte ingenomen door het spoor, het rangeerterrein en de gebouwen die hierbij horen.

Figuur 3: Goutte d'Or in het 18 arrondissement Bron: Map of Paris, 2016, demarcatie zelf ingevoegd

4.2 Historie

Goutte d'Or is in de loop der jaren uitgegroeid van gehucht aan de rand van Parijs tot een van de meest wijken van de stad. Goutte d'Or was, evenals het naastgelegen Montmartre, tijdenlang een dorp onder de rook van Parijs. Rond 1820 kwam daar echter verandering in, toen de stad toestemming gaf uit te breiden buiten de bestaande stad (Bacqué, 2006). Goutte d'Or groeide aan Parijs vast. Toen in de negentiende eeuw de industrialisatie op gang kwam, veranderde de wijk in een arbeiderswijk. In de jaren 1840 werd het spoor langs de wijk aangelegd en in 1864 werd Gare du Nord ten zuiden van de wijk gebouwd. Veel spoorarbeiders, maar ook fabrieksarbeiders, trokken richting Goutte d'Or. De eerste migranten kwamen op dat moment dat wijk in als arbeidsmigranten uit verschillende Franse provincies zoals Picardië en Bretagne. De wijk werd dankzij de beroemde roman *L'Assommoir* van Emile Zola (1877) het toonbeeld van de misère die onder arbeiders ten tijde van de industrialisatie heerste. In zijn roman kaartte Zola de alcoholproblematiek en armoede onder de arbeiders aan. Toen in deze periode tijdens de transformaties van Haussmann de Boulevard Barbès werd aangelegd waren de fundamenteën voor de wijk gelegd. De contouren van de wijk, die tot op de dag van vandaag zeer bepalend zijn, worden gevormd door de infrastructurele grenzen van het spoor, de boulevards en de Périphérique.

Goutte d'Or bleef ook na de jaren van industrialisatie migranten ontvangen. In de twintigste eeuw kwamen arbeidsmigranten uit Polen, Italië en Spanje richting de wijk en vanaf de jaren '50 en '60 arriveerden de eerste immigranten uit de Maghreb. Aan de wijk is echter altijd het imago van alcohol, prostitutie en later drugs blijven kleven. Met de overwegend arme eerste generaties van migranten bleek alcohol een groot probleem, vanaf de jaren '80 gingen ook drugs een steeds problematischere rol spelen. De leefomstandigheden in Goutte d'Or waren in die tijd zeer slecht; de gebouwen waren amper onderhouden en veel mensen leefden met te veel personen in een te klein appartement. In de jaren '80 werd dan ook een project in gang gezet met als doel de verbetering van de leefomstandigheden (Vuddamalay, White & Sporton, 1991). Veel gebouwen werden tot op de grond afgebroken en opnieuw opgebouwd. Voor deze gebouwen zijn vaak HLM's neergezet om ook de inwoners met een laag inkomen te kunnen huisvesten. De wijk kent dan ook vandaag de dag, met name in het zuiden van de wijk, veel sociale huur.

4.3 Actuele vraagstukken

Goutte d'Or is op het gebied van leefomstandigheden, drugsproblematiek en migratie dan ook nog steeds een wijk die veel problemen kent. De wijk is ook al jaren een wijk met een aparte status als ZUS (Zone Urbaine Sensible), QP (Quartier Prioritaire) en ZSP (Zone de Sécurité Prioritaire), wat grofweg allemaal termen zijn voor wijken met een status van hoge urgentie als het gaat om veiligheid en leefomstandigheden (INSEE, 2016; Ministère de la Cohésion des Territoires, N.D.). Voorbeelden van deze aparte status, maar ook van het gebrek aan slagkracht van de overheid in de afgelopen jaren, kunnen in de praktijk gevonden worden in twee actuele zaken. Het eerste voorbeeld betreft de Rue Boris Vian in de wijk. Deze straat, of eerder gezegd steeg, is al een tijdje een doorn in het oog van zowel de inwoners van Goutte d'Or als de nabestaanden van Boris Vian. De nabestaanden hebben dit jaar aan de bel getrokken en om verbetering van de straat geëist (Le Parisien, 2018b; Cavé Goutte d'Or, 2018). De straat zou het nu niet waard zijn de naam van Boris Vian te dragen. De straat is voor een deel overdekt, waardoor het een donker en wat vervelend ogende steeg is. Daarnaast is het voornamelijk onderdak voor daklozen, een plaats waar gedeald wordt en een openbaar toilet. De organisatie Cavé Goutte d'Or, die tot doel heeft het straatbeeld van Goutte d'Or te "redden", heeft samen met de nabestaanden een actie op touw gezet, waarbij de straat is omgedoopt in de Rue Anne Hidalgo, naar de burgemeester van Parijs. Op deze manier is getracht aandacht te vragen voor deze straat, maar ook zijn omgeving. Rond de Rue Boris Vian zijn namelijk veel gebouwen verloederd en verouderd en is het straatbeeld er in de loop der jaren niet mooier op geworden.

Figuur 4: Rue Boris Vian met links het tweede straatnaambord Bron: Le Parisien, 2018b

Het tweede voorbeeld van problemen in de wijk is het Square Alain Bashung, een park in het zuiden van de wijk. Hier hingen tot voor kort veel voornamelijk Marokkaanse jongeren rond, wat tot problemen leidde. Er ontstonden problemen met drugs en andere criminele activiteiten. Er is de laatste tijd veel te doen geweest over deze *gamins perdus* (France Info, 2018; Le Parisien, 2018a; 20 Minutes, 2017), die zich verzamelden in dit park. Zo werd het Square Bashung de metafoor voor de drugsproblematiek in de wijk. Uiteindelijk is besloten het park te sluiten en tot op heden is het nog steeds gesloten. De problematiek rond de Rue Boris Vian en het Square Alain Bashung hebben veel media-aandacht gekregen en zijn symbool komen te staan voor de problemen die Goutte d'Or kent. Uiteraard zijn er naast deze voorbeelden ook veel positieve ontwikkelingen in de wijk. Echter, in de media blijft voornamelijk dit negatieve beeld hangen.

Naast deze vraagstukken op gebied van drugsproblematiek en “verloedering” in de wijk, vormen de vele bouwactiviteiten in de wijk een derde, groot vraagstuk in Goutte d’Or. Zoals eerder genoemd zijn er vanaf de jaren ’80 veel gebouwen gesloopt en zijn er nieuwe gebouwen, vaak appartementencomplexen, voor in de plaats gekomen. Dit is iets dat tot op de dag van vandaag nog gebeurt; in de wijk zijn in elke straat wel bouwactiviteiten te vinden. Dit is een groot discussiepunt in de wijk met zowel argumenten voor als tegen deze ontwikkeling. Veel mensen vinden dat met deze herontwikkelingen de ziel van de wijk verloren gaat, terwijl anderen de noodzaak van gebouwen van betere kwaliteit zwaarder vinden wegen. Cavé Goutte d’Or is in dit debat zeer actief en stuurt dit debat ook actief. De organisatie is van mening dat de wijk, evenals Montmartre, beschermd had kunnen worden tegen deze destructie (Cavé Goutte d’Or, 2018). De architectonische waarden van de gebouwen in Goutte d’Or is namelijk even hoog als die van Montmartre, maar vanwege politieke doeleinden zijn de gebouwen in Goutte d’Or voor een groot deel opnieuw opgebouwd in plaats van gerenoveerd. De toeristische waarde van Montmartre werd gezien als rendabel en vormde een reden om de oudere gebouwen in de wijk te renoveren. Goutte d’Or werd echter gezien als een wijk zonder toeristische of culturele waarde, waardoor hier gekozen is voor nieuwbouw in plaats van renovatie. Met elk nieuwbouwproject in de wijk wakkert deze discussie weer opnieuw aan en spelen praktische argumenten voor nieuwbouw en culturele argumenten voor renovatie weer een rol.

Om bovengenoemde problemen op gebied van drugs, verloedering en architectonische waarde van de bebouwing in Goutte d’Or te ondervangen, is begin juni door het arrondissement een nieuw beleidsdocument uitgebracht, *Tous mobilisé pour notre quartier*. Dit project gaat zich richten op het zuidelijke deel van Goutte d’Or, waar de meeste problemen zich afspelen. Er gaan extra middelen ingezet worden om de publieke ruimte te verbeteren en ook beter te kunnen onderhouden. Volgens de plannen wordt er extra mankracht ingezet om de publieke ruimte op te schonen, maar worden ook met kleine fysieke aanpassingen zoals extra prullenbakken en publieke toiletten de publieke ruimtes verbeterd. Daarnaast zal er ingezet worden op activiteiten voor voornamelijk jongeren en op verbetering van de commercie die er nu zit. Ook de twee hierboven aangehaalde problemen die op dit moment zeer gevoelig liggen zijn behandeld in de plannen. Zo gaat de Rue Boris Vian een stuk opgeschoven worden om de straat zichtbaarder te maken, gaat de straat ook niet meer overdekt zijn en ook de omgeving van de Rue Boris Vian wordt aangepakt. Zo zullen er nieuwe façades voor een groot aantal gebouwen komen en een overdekte winkelgalerij. Ook zal het Square Alain Bashung weer open gaan. Voordat deze heropening plaats zal vinden, zullen nog voorstellen voor continue activiteiten in het park gedaan worden, om het niet opnieuw tot een hangplek te laten verworden. Goutte d’Or is dan ook een wijk waar al veel veranderingen plaats hebben gevonden en nog veel veranderingen plaats gaan vinden.

5. Schets van Goutte d'Or

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de verschillende interviews, observaties en verdere literatuur over de wijk beschreven. De analyse van de interviews die in dit hoofdstuk wordt gemaakt, is, zoals in hoofdstuk 3 besproken, tot stand gekomen op basis van het coderen van de interviews. Daarnaast is gebruik gemaakt van de verschillende observaties in de wijk en de verschillende aspecten die daarbij naar boven zijn gekomen. Er zal in dit hoofdstuk een descriptief beeld gegeven worden van de wijk, om vervolgens in hoofdstuk zes een dieper gaande analyse van de resultaten te geven op het gebied van onderliggende relaties in de wijk. Dit hoofdstuk is ingedeeld naar de verschillende onderwerpen die uit de verschillende methoden als relevant naar boven kwamen.

Over het algemeen kan gesteld worden dat de respondenten die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn een beeld van Goutte d'Or schetsen dat zowel zeer wisselend maar ook vaak hetzelfde is. De respondenten reageerden op sommige vragen vrijwel allemaal hetzelfde, maar op vragen over bijvoorbeeld immigratieproblematiek in de wijk zeer wisselend. Deze wisselende antwoorden varieerden niet tussen de respondenten van verschillende afkomst, maar waren ogenschijnlijk willekeurig.

5.1 Voorzieningen

Over het algemeen reageerden de bewoners in de interviews op bepaalde punten zeer negatief en bepaalde punten redelijk positief met betrekking tot voorzieningen in de wijk. Allereerst ligt Goutte d'Or centraal gelegen, met rondom de wijk metrostations en de nabijheid van Gare du Nord. Op gebied van vervoer zijn de respondenten dan ook redelijk positief. Hierbij zit geen verschil in groepen respondenten; alle respondenten waren van mening dat Goutte d'Or over het algemeen goed bereikbaar is. Echter, niet iedereen was onverdeeld enthousiast over de metrostations zelf, en dan met name de omgeving van de stations. Verschillende respondenten, zowel autochtoon als allochtoon, geven aan zich rond de metrostations niet altijd op hun gemak te voelen. Er hangen rond de stations groepen mannen rond die intimiderend over kunnen komen. Daarnaast lopen er mensen rond die sigaretten verkopen en flyertjes uit staan te delen voor een medium. De voorzieningen op gebied van openbaar vervoer an sich worden positief gezien, maar de activiteiten die de metrostations aantrekken worden als negatief ervaren. In paragraaf 5.3 zal overigens nog op terug gekomen worden op de masculiniteit van de wijk, die ook rond de metrostations aanwezig is.

Over de appartementen in de wijk is de meerderheid van de respondenten evenmin te spreken. Voornamelijk de grootte van de appartementen lijkt een heikel punt. Zoals een van de vrouwen bij het Repas du Quartier zegt als het over het gebruik van publieke ruimte als parken in de zomer gaat in relatie tot de tijd die in de woning zelf wordt doorgebracht:

“Les appartements, ils sont petits, et avec les enfants c’est insupportable. On peut pas se permettre de passer tout une journée enfermée dans quarante mètres carrés après quatre ou cinq mois.”

“De appartement, die zijn klein, en met de kinderen is dat ondraaglijk. Je kunt niet een hele dag opgesloten op veertig vierkante meter doorbrengen na vier of vijf maanden.”

Voornamelijk voor de grote gezinnen in de wijk zijn de appartementen vaak te klein. Een veel gehoord argument om te verhuizen, is de grootte van de woning. Daarnaast zijn de appartementen vaak in een zeer slechte staat. Diverse respondenten noemen dit wanneer het over de woningen gaat. Echter, een vrouwelijke respondent van allochtone afkomst bestrijdt dit juist weer; zij gaf aan zeer tevreden te zijn met haar woning. Ze woont in een HLM en is tevreden met haar

vijfkamerappartement, dit gaat prima met haar vier kinderen. Daarnaast is ze de eerste bewoner na de renovatie geweest, dus ook over de staat van het gebouw is ze zeer tevreden.

Een unaniem positief punt aan de wijk, volgens veel respondenten ook het unieke aan Goutte d'Or, zijn de vele winkels met exotische producten en Afrikaanse stoffen (figuur 5). Inwoners van Parijs en omstreken komen in Goutte d'Or naar de markt voor deze producten. In Parijs intra muros, maar ook in de banlieues, is een dergelijk aanbod niet te vinden. De stoffen die in Goutte d'Or verkocht worden zijn daarnaast ook vrijwel allemaal van hoge kwaliteit; dit wil zeggen, dubbel bedrukt en met een speciale wax. Het Nederlandse merk Vlisco, dat hierin gespecialiseerd is en in Nederland als een luxe merk wordt gezien, wordt in Goutte d'Or (en vele andere Afrikaanse wijken zoals de Congolese wijk Matongé in Brussel) in veel winkels verkocht (figuur 6). Naast deze kleinere, gespecialiseerde winkels is er in Goutte d'Or ook bijvoorbeeld de supermarkt Franprix te vinden.

Figuur 5: Een van de vele stoffenwinkels in Goutte d'Or

Figuur 6: Uithangbord van Vlisco

Er zijn ook veranderingen in het winkelaanbod zichtbaar in de wijk; wat nieuwere en hipper winkels komen de wijk in, voornamelijk aan de rue Myrha. Restaurant Myrha (figuur 7) en boekhandel en koffiezaak La Régulière zijn hier een voorbeeld van. Deze winkels trekken, voor zover tijdens de verschillende observatiemomenten waargenomen kon worden, voornamelijk een publiek dat een geen migratieachtergrond lijkt te hebben. De tafeltjes en krukjes voor restaurant Myrha worden

echter wel veelvuldig gebruikt door het winkelend publiek in de aangrenzende Rue des Poissoniers. Regelmatig strijken hier mannen neer om even te zitten en wat bij te praten. Over de nieuwe winkels in de wijk willen veel respondenten niet al te veel kwijt. De vrouwen van allochtone afkomst die gesproken zijn vinden het niet erg dat ze er zijn gekomen. Sommigen hopen zelfs dat ze een netter en schoner straatbeeld teweeg zullen brengen. Echter, zo noemt bijna iedereen, het moet niet te ver gaan doorslaan. Een jonge vrouw van autochtone afkomst is blij met de komst van de nieuwe winkels, maar ziet wel dat het publiek niet mixt :

“Ça apporte autre choses, ça change, malgré tous, ça fait de la diversification, après ça se mélange pas eh, ça se mélange pas du tout. Mais après, pour moi oui, ça fait des lieux sympathiques, il y a un librairie qui a ouvert très récemment, des petits boutiques sympa, voilà, il y a des bars, ce sont plus accessibles que effectivement les bars du quartier auparavant, il y avait que des hommes d’un certain âge, on sentait simplement pas très à l’aise.”

“Dat brengt andere dingen, het verandert, maar ondanks alles, het brengt diversificatie, maar het mengt niet, het mengt totaal niet. Maar toch, voor mij, ja, het maakt dat er leuke plekken komen, er is zeer recent een boekenwinkel geopend, leuke, kleine winkeltjes, en ook de bars, die zijn toegankelijker dan de bars in de wijk voorheen, je had alleen maar mannen van een bepaalde leeftijd, je voelde je daar simpelweg niet op je gemak.

Ze voelt zich niet op haar gemak in de bars in de wijk, waar veel mannen rondhangen. De nieuwe restaurants en bars zijn voor haar dus toegankelijker dan de andere bars in de wijk. Op deze manier zouden deze nieuwe ontwikkelingen, die op gentrificatie duiden, een vorm van toegankelijkheid en vrijheid met zich meebrengen voor de *gentrifiers*. Ze zouden vrijer zijn om een restaurant of bar in te gaan, en zich ook vrijer voelen om dit te doen.

Verderop in de Rue Myrha zitten twee winkels die als het ware een brug willen slaan tussen de traditionele winkels en de modernere winkels. Maison Château Rouge en Sawa Shoes verkopen beide Afrikaanse producten met een moderne twist. Zo is de kleding van Maison Château Rouge van de stoffen gemaakt die in de wijk te koop zijn, maar zijn het geen traditionele Afrikaanse jurken maar bijvoorbeeld modernere T-shirts (figuur 8). De eigenaar van de winkel geeft aan dat hij in samenwerking met andere winkels uit de wijk toe wil naar een modernere kledingstijl die aanspreekt tot een breed publiek, waardoor de stoffen uit de wijk toegankelijker worden voor iedereen. Ook Sawa Shoes, de schoenenwinkel die ertegenover zit, draagt deze boodschap uit. Beide winkels werken dan ook veel samen. Overigens blijken niet alle nieuwe restaurants even goed te lopen; zo wordt in de rondleiding door de wijk met enige spot verteld over het sushi-restaurant dat zich een tijdje geleden in de wijk heeft gevestigd, maar al na een paar maanden failliet ging. Interessant is wel

dat in elke wijk in Parijs wel een hippe sushi-bar te vinden is, maar dat dit concept in Goutte d'Or toch niet aansloeg.

Figuur 7: Restaurant Myrha

Figuur 8: Kleding van Maison Château Rouge Bron: Maison Chateau Rouge, 2018

Over de parken heerst een vrij negatieve mening bij alle respondenten. Alle respondenten zijn het erover eens dat er meer groen in de wijk moet komen. De groep vrouwen van allochtone afkomst geeft daarbij aan dat de parken echter niet altijd een even fijne plek zijn. De vrouwen geven aan dat het met de komst van Marokkaanse immigranten steeds meer bergafwaarts is gegaan. Sinds de sluiting van het park Alain Bashung in het zuiden van de wijk, zo geven de vrouwen aan, komen de Marokkanen richting andere parken. Voornamelijk de slechte invloed die deze mannen zouden hebben op de kinderen stoort hen: “Là, ils nous suivent, ils fument et chiffent devant les enfants, il y a l’odeur qui tue [Daar achtervolgen ze ons, ze roken en kijken ons na, voor de kinderen, er heerst een geur die misselijkmakend is]”. Het feit dat de mannen dit doen waar de kinderen bij zijn, stoort de vrouwen ontzettend. Daarnaast nemen de mannen dus niet alleen fysiek ruimte in, ook met woorden, gebruiken en geur eigenen ze ruimte toe. De rook die door de sigaretten en drugs in de ruimte hangt, maakt dat de vrouwen zich er al niet meer om hun gemak voelen.

Ook de vrouwelijke respondent die in het park geïnterviewd is geeft dit aan. Ze wijst op de mannen die rond de speeltoestellen op de bankjes zitten te hangen en roken. Zeker rond de speeltoestellen zou het park van de kinderen moeten zijn en niet opgeëist worden door deze mannen. Figuur 9 laat

desbetreffende plek zien, waar de speeltoestellen staan met eromheen bankjes waar in de schaduwkanten vaak de mannen zitten.

Figuur 9: Speeltoestellen in Square Léon

Een positieve ontwikkeling in de wijk is het initiatief La Goutte Verte, waar een van de respondenten actief is. La Goutte Verte is een gemeenschappelijke tuin, opgericht door een bewoonster van de wijk. Nadat het vele malen verplaatst is, is het nu gelegen op het openbare sportveld van de wijk (figuur 10). Daarnaast zijn er in het straatbeeld steeds meer bloembakken en perkjes te zien om de wijk wat te vergroenen (figuur 11). De bloembakken lijken echter vaak wat verloren te staan in de vrije vieze en betonnen straten van de wijk. Deze initiatieven werden ook door geen van de respondenten genoemd in de interviews.

Figuur 10: La Goutte Verte

Figuur 11: Bloembakken in het straatbeeld

Een initiatief als La Goutte Verte is in lijn met de vele, actieve organisaties die de wijk kent. Vanuit het Accueil Goutte d'Or (AGO), het sociaal centrum van de wijk, en de overkoepelende organisatie Goutte d'Or et Vous organiseren verschillende initiatieven activiteiten. Zo is er op het moment van de interviews het Repas du Quartier met een défilé (figuur 12) en worden er al voorbereidingen getroffen voor het grootste feest van het jaar, La Goutte d'Or en Fête (figuur 13). Veel van de respondenten zijn op een manier actief bij een van die organisaties. Op de vraag wat een fijne plek is in de wijk, geeft een van de vrouwen bij het Repas aan dat dit de verschillende organisaties zijn:

"Il y a les associations, on les fréquente. Il y a plusieurs associations, c'est pour les petits enfants, mais aussi pour les plus grand, c'est bien ça."

"Je hebt de organisaties, daar gaan we regelmatig heen. Je hebt meerdere organisaties, voor de kleine kinderen, maar ook voor de groteren, dat is goed."

Veel respondenten zijn actief binnen de organisaties, en vaak met hun kinderen. Een andere vrouw geeft ook de organisaties zeer belangrijk te vinden voor de kinderen, zowel de jonge kinderen als de jongeren. Ze geeft aan dat de organisaties ook een goede rol vervullen voor de jongeren, onder andere door hen hulp te bieden op gebied van stages en werk.

Figuur 12: Défilé bij het Repas du Quartier

Figuur 13: Affiche van Goutte d'Or en Fête

5.2 Diversiteit

Goutte d'Or is zonder enige twijfel een diverse wijk te noemen; er wonen veel mensen met een niet-Franse afkomst en er komen nog altijd veel immigranten bij (Atelier Parisien d'Urbanisme, 2002). Het straatbeeld ziet er dan ook anders uit dan in het naastgelegen Montmartre bijvoorbeeld. Opvallend is echter dat de respondenten van autochtone afkomst deze diversiteit benoemden als positief, terwijl de respondenten van allochtone afkomst dit ofwel niet noemden ofwel in een negatieve context. Wanneer gevraagd wordt wat er precies moeilijk is voor de kinderen in de wijk, wordt er het volgende gezegd: "C'est les fréquentations, il y a différentes cultures, chaque un, il élève son fils d'une manière [dat zijn de confrontaties, er zijn verschillende culture en iedereen voedt zijn kind op een andere manier op]" Na deze uitspraak volgde nog een verhaal over de drugsproblematiek en de vele Marokkanen in de wijk, die door bijna alle respondenten bijna unaniem als de probleemgroep aangeduid worden als het gaat om drugsproblematiek. Deze respondent leek het negatieve aspect van diversiteit te benadrukken; het feit dat iedereen zijn kind op een andere manier opvoedt, leidt soms tot een clash. Twee respondenten van Franse afkomst zien de diversiteit juist als iets positiefs. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat zij beiden uiteindelijk niet veel van die clashes merken, omdat zij zich in een andere kring bevinden. Een andere verklaring zou een vorm van exotisme kunnen zijn, waarbij een verheerlijking van al wat buitenlands is plaatsvindt.

In de weinige reisgidsen of websites die Goutte d'Or als een bezienswaardigheid aanprijzen, is deze diversiteit echter wel het belangrijkste punt van aanbeveling. De weinige marketing die er voor Goutte d'Or is, haalt altijd wel de diverse, gespecialiseerde winkels aan. Zo staat er op de site van Airbnb te lezen over de regio La Chapelle, waaronder in hun indeling ook Goutte d'Or valt:

"Luifels met monogrammen en de geur van wierook karakteriseren La Chapelle, een veelzijdige buurt aan de noordelijke rand van de stad. De vertrouwde aanblik van terrasjes vermengt zich met onbekende talen op de buitenlandse menu's. Gerechten uit Sri Lanka, Turkije en Pakistan zijn prominent aanwezig in La Chapelle. Deze buurt belichaamt het kosmopolitische Parijs en is daarnaast getuige van een langzame evolutie. Jonge stellen worden aangetrokken tot de gedurfde gevels van La Chapelle en treden toe tot de robuuste allochtone bevolking van de buurt."

Deze omschrijving richt zich met name op de diversiteit van de wijk en de veelzijdigheid van de commercie die er zit. Interessant is dat er daarnaast ook ingegaan wordt op de “langzame evolutie” die gentrificatie heet. Dit wordt door Airbnb klaarblijkelijk als belangrijk gezien in de wijk en als een positief punt voor mensen die de wijk willen bezoeken of er willen verblijven. Wellicht dat het publiek wat Airbnb trekt, door deze toevoeging zich er toch eerder heen beweegt omdat er naast exotische commercie ook iets “vertrouwds” aanwezig is. De diversiteit van de “robuuste allochtone bevolking” lijkt echter wel de belangrijkste trekker te zijn, hoewel robuust wel een wat negatievere connotatie draagt. Zo komen zowel de positieve als negatieve kanten van diversiteit ook in de marketing voor de wijk terug.

5.3 Masculiniteit

Voor bijna alle respondenten die gesproken zijn, vormde het masculiene karakter van Goutte d’Or een probleem. Ze voelden zich bijna allemaal geïntimideerd door de groepen mannen die in de parken en straten rondhangen. Een respondent omschrijft het als volgt:

“Maintenant c’est la fin de la journée, c’est le premier jour qu’il fait beau, les dames sont là avec leurs enfants, mais en fait, quand je suis à ma fenêtre, par exemple, juste là en face, les femmes, elles passent, elles vont chercher les enfants, des trucs comme ça, mais elles occupent pas l’espace. Mais dans le quartier il y a aussi, dans les rues, il y a cinquante mecs qui sont là, et c’est leur espace, ils ont l’attitude. Leur attitude. Ça énerve.”

“Nu is het eind van de dag, het is de eerste dag dat het mooi weer is, de vrouwen zijn er met hun kinderen, maar in feite, als ik voor mijn raam sta bijvoorbeeld, daar aan de overkant, de vrouwen, die passeren, die gaan de kinderen ophalen, zulke dingen, maar ze bezetten de ruimte niet. Maar in de wijk heb je, op straat, heb je vijftig jongens die daar zijn, en dat is hun ruimte, zij hebben die houding. Hun houding. Dat irriteert.”

De mannen nemen ruimte in, waar de vrouwen in beweging zijn en amper ruimte innemen. Dit is tijdens alle observaties ook te zien in het straatbeeld. Mannen hangen rond in de straten en in de parken, waar in Square Léon een tweedeling bestaat tussen de jongere en oudere generatie. De jongeren hangen voornamelijk rond bij het sportveld van het park, waar de oudere mannen verzamelen rond de speltafels om te dammen (figuur 14). Een respondent omschrijft in het interview hoe ze vroeger op haar houding lette om te laten zien dat het ook haar wijk was en ze niet geïntimideerd was. Nu, geeft ze aan, is dit minder aan het worden.

“Et avant, quand c’était plus tendu dans l’espace public [...] C’était clair pour moi que je peux pas avoir peur, parce que quand t’as peur, les gens ils sentent ça. Donc je n’avais jamais peur, et il me jamais n’a rien arrivé. C’est beaucoup une question d’attitude, et t’apprends aussi vite quel personne tu peux regarder, t’apprends avoir une attitude qui dit “c’est mon quartier, je suis chez moi”. On a le même droit d’être posé dans l’espace, mais en même temps, je le regarde juste assez pour signifier ça, mais pas plus, parce qu’après c’est provocation ou ça va être pris pour la provocation. C’est un équilibre assez subtile, mais ça c’était avant.”

“Eerst, toen er een gespannen sfeer hing in de openbare ruimte [...] werd het duidelijk dat ik niet bang kon zijn, want wanneer je bang bent, voelen mensen dat. Dus ik ben nooit bang en er is me nog nooit iets overkomen. Het gaat vooral om je houding, en je leert vooral snel welke mensen je kunt aankijken, je leert een houding aan te nemen die zegt “dit is mijn wijk, ik ben hier thuis”. Iedereen heeft hetzelfde recht om in deze ruimte te zijn, maar tegelijkertijd kijk ik ze net lang genoeg aan om dat te laten zien, maar niet meer, want daarna wordt het

provocatie, of wordt het gezien als provocatie. Het is een subtiel evenwicht, maar dat was toen.”

Een vrouw die nu niet meer in de wijk woont maar er net buiten noemt de masculiniteit van de wijk ook intimiderend, maar tegelijkertijd ook beschermend. Ze geeft aan lange tijd in Afrika te hebben gewerkt, waar ze groepen mannen soms wel echt bedreigend vond. In Goutte d’Or kan ze zich voorstellen dat mensen de masculiniteit ook als bedreigend ervaren, maar zij ervaart het vaak meer als beschermen dan bedreigend.

Figuur 14: Mannen bij de tafels in Square Léon

5.4 Drugsproblematiek, prostitutie, illegale verkoop en immigratie

Goutte d’Or heeft een woelig verleden gekend met problemen op gebied van drugs en prostitutie. Daarnaast heeft de wijk, zoals in paragraaf 4.2 genoemd, ook altijd stromen (arbeids)migranten ontvangen. De afgelopen jaren is de discussie over migranten echter alleen maar toegenomen. In 1996 vond er in de église Saint Bernard zelfs een grote protestactie tegen uitzetting plaats, waarbij verschillende sans-papiers in hongerstaking gingen. De actie riep door heel Frankrijk discussie op. Ruim twintig jaar later heerst de discussie over migranten nog steeds.

In Goutte d’Or is de problematiek met alcohol, drug en prostitutie zijn, in combinatie met de weinige kansen die jongeren met een migratieachtergrond hebben, nog steeds aanwezig. Op dit moment lijken de problemen op deze gebieden minder ernstig dan voorheen, maar voor veel van de respondenten die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn, zijn deze zaken nog steeds aanwezig en aan elkaar gelieerd. De vrouwen van allochtone afkomst, op één na, leken daarbij eerder concreet te benoemen wat voor problemen er speelden, en met welke bevolkingsgroepen. De vrouwen van autochtone afkomst leken hierin wat terughoudender. Dit is ook een fenomeen dat Goldring constateert, een van zijn respondenten omschrijft het als volgt (Goldring, 2006, p. 107-108):

“Lise pense que les Français qui vivent ici l’ont choisi, alors que les immigrés ont le sentiment d’être obligés de vivre dans un ghetto qui ne leur convient pas. « Pour les parents gaulois, le langage habituel est : “Le quartier est super, même s’il est un peu sale.” Alors que, pour les parents immigrés, le langage peut être franchement raciste. “il y a trop de Noirs”, ou : “Il y a trop de Magrébins.” Les “Blancs” sont politiquement corrects, pas les immigrés. »”

“Lise denkt dat de Fransen die hier wonen ervoor gekozen hebben, waar de immigranten het gevoel hebben dat ze in een getto moeten wonen die ze niet bevalt. « Voor de Franse ouders

zijn de bewoordingen gewoonlijk : “De wijk is super, ook al is het een beetje vies.”. Echter, voor de ouders met een immigratieachtergrond, kunnen de bewoordingen eerlijk gezegd racistisch zijn. “Er zijn te veel zwarten” of “Er zijn teveel mensen uit de Maghreb”. De “blanken” zijn politiek correct, de immigranten niet. »”

Ook in de interviews voor dit onderzoek kwam dit naar voren. Marokkanen werden veelvuldig als oorzaak van problemen genoemd. Zij hingen rond in het Parc Alain Bashung (figuur 15) dat nu gesloten is en zijn nu richting de andere parken getrokken. Een van de respondenten zegt : “Mais eh, il y a les marocains qui sont dans le quartier, les immigrés, qui volent, qui font n’importe quoi donc eh, ils se droguent devant les enfants. Ça reste toujours fragile. [Maar, er zijn Marokkanen in de wijk, immigranten, die stelen, die van alles en nog wat doen, eh, zij drogeren zich voor de kinderen] ”

De drugsproblematiek is voor hen direct gelieerd aan de immigratie in de wijk. Daarnaast wordt de drugsproblematiek voornamelijk als een bedreiging voor de jeugd gezien. Zoals eerder al genoemd werd, zitten de mannen in de parken te roken waar de kinderen bij zitten. Echter, de drugs komt volgens de vrouwen verder dan de parken; zelfs voor scholen staan drugsdealers:

“On essaie de faire attention et de beaucoup parler avec nos enfants, comme ça ils font attention, parce qu’il viennent même devant les écoles et leurs proposent de jouer le eh, de faire la police en fait, de vérifier si la police elle passe ou non, comme ça, ils font leurs ventes tranquille.”

“We proberen op te letten en veel met onze kinderen te praten, op die manier letten zij ook op, want ze komen zelf tot voor de scholen en ze stellen voor om eh, de politie om de tuin te leiden in feite, om te controleren of de politie langskomt of niet, op die manier kunnen zij hun deals rustig doen”

Figuur 15: Parc Alain Bashung met hangende jongeren op de voorgrond

Een respondent van autochtone afkomst werpt een andere blik op de zaak. Zij ziet minder junkies op de straat, maar ziet dit vooral als een zichtbare afname. De vraag blijft of deze mensen daadwerkelijk hulp hebben gehad:

“Bien sûr, maintenant, il y a beaucoup moins de drogués dans les rues, il y a moins de misère visible, mais les gens ils sont partis où ? Donc ça, il n’y a pas eu des solutions entretemps.

“Uiteraard, op dit moment zijn er minder drugsverslaafden op straat, er is minder zichtbare ellende, maar die mensen, waar zijn zij heen gegaan? Dus dat, er zijn geen oplossingen gekomen in de tussentijd”

Ook ziet zij de problemen met illegale straatverkopers en mannen die foldertjes voor mediums rondom de bovengrondse metro bij Barbès-Rouchecouart uitdelen niet als het grootste probleem. Ze ziet dan ook liever oplossingen voor het onderliggende probleem:

“Ils font pas ça pour s’amuser. Et pour moi, je ne trouve pas ça super chouette, mais c’est pas le problème majeur du quartier. Et parmi nous, les habitants, le problème essentiel c’est les vendeurs à la sauvette, les prostitués ; mais pourquoi c’est là ?”

“Zij doen dit niet om zich te amuseren. En voor mij, ik vind dat niet heel leuk, maar het is niet het grootste probleem van de wijk. Onder ons, de inwoners, is het essentiële probleem de straatverkopers, de prostituees; maar waarom is dat er?”

Het onderliggende probleem is echter niet eenduidig aan te wijzen. Ongetwijfeld spelen armoede, gebrek aan de juiste papieren of een verblijfsvergunning en gebrek aan educatie een rol. Feit is dat genoemde problemen nog steeds spelen in de wijk. Tijdens de observaties wordt duidelijk zichtbaar dat er nog steeds gedeald wordt in de wijk. Tijdens een observatie tegen een uur of 11 ’s avonds blijkt ook prostitutie nog veelvuldig aanwezig, de bordelen zijn dan wel grotendeels gesloten, meisjes lopen nog steeds over straat rond.

Ook immigratie is duidelijk zichtbaar aanwezig in de wijk, die bekend staat als een “tussenwijk”. Dat wil zeggen, veel migranten komen naar Goutte d’Or in de hoop uiteindelijk verder te reizen, maar blijven uiteindelijk hangen in de wijk. Er zijn dan ook veel bureaus te vinden die ondersteuning bieden bij asielaanvragen of asielaanvragen aannemen. Migrantten staan vaak in lange rijen op de straat te wachten (figuur 16).

Figuur 16: Immigrantten in de rij voor asielaanvraag

5.5 Goutte d'Or 's nachts

Zoals in bovenstaande paragraaf al genoemd, worden 's nachts in Goutte d'Or prostitutie en drugsdeals iets zichtbaarder. Daarnaast hangen er meer mannen rond bij de bars en cafés in de wijk (figuur 17) en in het zuidelijke deel van de wijk hangen er meer mannen rond op straat (figuur 18). Zeker rond de boulevard de la Chapelle, waar de bovengrondse metro langs gaat, staan grote groepen mannen op straat. Respondenten gaven aan zich in die regio niet altijd op hun gemak te voelen, en een aantal gaf aan 's nachts angstig te zijn als ze over straat gingen:

“La nuit, pendant la nuit c'est eh, on a peur. Même dans ma rue, j'en connais, mais la nuit, ils sont toujours là dans les rues, ils cassent les voitures, ils volent les gens. On ne sent pas eh, il n'y a pas de sécurité. Mais après, voilà, la journée, on sort, on essaie de vivre comme tout le monde. [...] Mais après, la nuit, tu ne peux pas te permettre de sortir avec les enfants, même pour simplement balader et pour aller à quelqu'un, c'est risquant.”

“De nacht, tijdens de nacht is het eh, dan zijn we bang. Zelfs in mijn eigen straat, die ik ken, maar de nacht, ze zijn altijd op de straat, ze vernielen auto's, ze bestelen mensen. Je voelt je eh, er is geen veiligheid. Maar erna, overdag, dan gaan we naar buiten, we proberen dan te leven zoals iedereen. [...] Mais daarna, de nacht, je kunt niet naar buiten gaan met de kinderen, zelfs niet om simpelweg te gaan wandelen en om naar iemand toe te gaan, dat is riskant.”

Echter, een andere vrouw spreekt dit volledig tegen en geeft aan zich op alle tijden en plaatsen zich volledig op haar gemak te voelen. Ook haar kinderen hebben nooit problemen ervaren 's avonds. Ze geeft het hele interview door aan nooit enige problemen te hebben gehad in de wijk en de mannen op straat aardig en behulpzaam te vinden.

“Ils [les enfants] sont rentré même dans la nuit, minuit, il n'y a pas de problèmes le quartier. Quand je travaillais, quand je faisais des remplacements, je rentrait 22 ou 23 heures à pied jusqu'à chez moi, j'ai jamais eu des problèmes.”

“Zij [de kinderen] zijn zelf in de nacht thuisgekomen, om middernacht, en er zijn geen problemen in de wijk. Toen ik werkte, toen ik invaldiensten draaide, ging ik om 22 of 23 uur te voet naar huis, ik heb nooit problemen gehad.”

Figuur 17: Een van de vele cafés in Goutte d'Or om 22.45

Figuur 18: Straatbeeld om 22.30 in het zuidelijke deel

5.6 Noord versus zuid

Opvallend is dat de wijk divers is, maar toch ook gedeeltelijk gesegregeerd. Zoals al eerder naar voren kwam, kan in veel opzichten een duidelijk scheiding gemaakt worden tussen het noordelijke en het zuidelijke deel van de wijk. Veel respondenten geven aan zich in het zuidelijke deel van de wijk niet altijd helemaal op hun gemak te voelen door de aanwezigheid van, voornamelijk Marokkaanse, immigranten. Kijkend naar de groepen mensen op straat en de commercie die er in de verschillende delen te vinden is, kan gesteld worden er grofweg een scheiding is tussen de mensen uit voornamelijk Sub-Sahara Afrika in het noorden en de Maghreb in het zuiden. De winkels met Afrikaanse stoffen zijn bijvoorbeeld voornamelijk te vinden rond de Rue des Poissonniers, waar winkels met Arabische producten onder namen als *Palais d'Orient* of *Bazar Oriental Casablanca* voornamelijk rond de Rue de la Goutte d'Or te vinden zijn. Uiteraard zijn er aan beide kanten uitzonderingen te vinden, maar grofweg kan er een scheiding gemaakt worden. De wijk is divers, maar niet volledig gemengd.

6. Extremen in balans

Uit zowel de interviews als de observaties kwam een zeer wisselend beeld van Goutte d'Or. Extremen lijken elkaar constant af te wisselen; het ene moment is de wijk een vriendelijke regio met veel actieve organisaties en markten waar mensen van alle nationaliteiten samenkomen, het andere moment overheerst een spanning die de criminele activiteit in de wijk alleen maar lijkt te benadrukken. De verschillende respondenten reageerden ook allemaal zeer wisselend op de vragen. De een ervoer voornamelijk positieve dingen, bij de ander overheersten voornamelijk de negatieve ervaringen. Deze wisselende reacties bleken, zoals al in hoofdstuk 4 geconstateerd, niet terug te slaan op de verschillende habitus van de inwoners. Binnen het field van Goutte d'Or waren het niet de mensen met een migratieachtergrond die overwegend positief waren en de mensen met een Franse achtergrond die overwegend negatief waren, of andersom. Binnen de verschillende habitus heersten totaal tegenstrijdige ervaringen. De ervaringen in de wijk lijken dan ook habitus-overstijgend.

Door deze extremen en de wisselende ervaringen die daarbij horen lijken er twee verschillende beelden van de wijk te ontstaan, waarbinnen constant getracht wordt een balans tussen de twee te vinden. Dit hoofdstuk beschrijft deze twee extremen die uit de interviews en de observaties zijn gekomen, om vervolgens een analyse te geven van hoe deze ervaringen uiteindelijk samen worden gebracht en welke van de twee nu de meeste invloed lijkt te hebben op de *thwarted gentrification* die in de wijk plaatsvindt.

6.1 Goutte d'Or als kosmopolitisch dorp in Parijs

Het eerste extreem van de wijk kan omschreven worden als de positieve kant van Goutte d'Or. Er zijn een aantal aspecten van de wijk die als positief omschreven worden door een aantal respondenten en die onder deze positieve kant van de wijk vallen. Deze positieve benadering van de wijk staat in contrast met de negatieve kanten van de wijk, die in de volgende paragraaf besproken zullen worden.

Hetgeen wat het meeste terugkomt in de interviews is de *convivialité* in de wijk, de saamhorigheid, gezelligheid en vriendelijkheid in de wijk. Veel respondenten, zowel van migratie- als van Franse afkomst zien dit als het meest positieve in de wijk en zouden de wijk als zodanig willen omschrijven. Veel respondenten geven aan de wijk als een dorp te ervaren, waar iedereen elkaar kent en er toch wel een zeker mate van sociale controle aanwezig is. Een respondent geeft aan, wanneer het over de hoge inwoneraantallen in de wijk gaat en de vele mensen die met het mooie weer buiten zitten, dat iedereen elkaar wel kent.

“Il y a aussi tellement de gens dehors, les gens qui se connaissent les uns les autres, que normalement il t'arrive moins de choses aussi. Parce-que par exemple c'est quelqu'un qui va la voir, et qu'il l'aime, mais c'est le fils du boucher, donc ça se cadre aussi, ce qui se passe.”

“Er zijn ook heel veel mensen buiten, mensen die elkaar kennen, waar normaliter je ook minder dingen overkomen. Omdat er bijvoorbeeld iemand is die haar ziet, en die van haar houdt, maar dat is de zoon van de slager, dus dat geeft ook een kader, aan wat er gebeurt.”

Wat ook bijdraagt aan het dorpsgevoel is de vele actieve organisaties in de wijk, waar veel respondenten actief waren. AGO is hiervan een van de grootste organisaties, waar naast informele activiteiten ook taallessen, stages of andere cursussen geregeld worden.

Het tweede aspect dat bijdraagt aan de positieve ervaring die veel mensen ervaren, is de diversiteit in de wijk. De diversiteit op gebied van afkomst van mensen wordt echter voornamelijk door de respondenten met een Franse achtergrond genoemd; de respondenten met een migratieachtergrond noemen vaker de diversiteit in winkelaanbod. De eerste versie van diversiteit, namelijk diversiteit in achtergrond, wordt vaak als positief ervaren, maar kan ook negatieve kanten hebben (zoals in paragraaf 5.2 al genoemd). De wijk trekt echter wel enorm voor mensen die internationaal georiënteerd zijn en bijvoorbeeld graag naar verre oorden op vakantie gaan. De straten die vollopen met allerlei verschillende mensen, de winkels met gekleurde stoffen en de markt met allerlei soorten exotisch fruit spreekt tot de verbeelding. Wat dat betreft zou Goutte d'Or, in combinatie met het dorps aspect, potentiële *gentrifiers* moeten kunnen trekken. De vraag is echter wel in hoeverre dit beeld van diversiteit realistisch is. Het gevaar van exotisme waarbij alle wat exotisch is verheerlijkt wordt, ligt op de loer. Als je door de wijk loopt trekt dit aspect ontzettend aan, waardoor de problemen die de wijk kent wel eens in de verdrinking worden gebracht.

Voor de mensen met een migratieachtergrond bleek diversiteit ook een belangrijk positief aspect, maar dan voornamelijk op praktisch gebied. In de winkels in de wijk is namelijk alles te verkrijgen, en vaak voor een lagere prijs dan elders. Er komen dan ook veel mensen van buiten Goutte d'Or naar de wijk toe om hun boodschappen te doen.

Een derde aspect, dat minder vaak genoemd werd dan andere twee aspecten, was de ligging en bereikbaarheid van de wijk. Zoals in paragraaf 4.1 genoemd ligt de wijk op zo'n 10 minuten lopen van Gare du Nord en wordt het aan de rand van de wijk aangedaan door twee metrolijnen. Deze goede bereikbaarheid, in combinatie met een vierde aspect, namelijk de lage huizenprijzen, maakt dat Goutte d'Or aantrekkelijk is om te gaan wonen. Voornamelijk door de respondenten met een Franse achtergrond werd dit laatste aspect benadrukt.

6.2 Goutte d'Or als criminele ghetto in Parijs

Naast de positieve ervaringen die de inwoners van de wijk ervaren, zijn er ook negatieve extremen die een rol spelen. De ene respondent was wat negatiever dan de ander, maar op één na, gaven ze allemaal ook wel eens negatieve ervaringen in de wijk te hebben.

Het belangrijkste aspect van de negatieve ervaringen wordt gevormd door de criminele activiteiten in de wijk; met name de drugscriminaliteit drukt een stempel op de wijk. Er was één respondent die deze problematiek noemde en deze mevrouw leek in een soort verdediging van de wijk geschoten. Zij bleef voornamelijk herhalen dat zij en haar familie nooit problemen in de wijk ervoeren. De andere respondenten noemen de drugsproblematiek echter allemaal wel een keer. De groep vrouwen met een migratieafkomst bij het repas du quartier waren hierover zeer negatief, de andere respondenten waren iets genuanceerder in hun antwoorden. Toch leek hier de ervaring van mensen met verschillende habitus op het gebied van afkomst wel een rol te spelen; de respondenten met een migratieachtergrond leken de problematiek recht voor hun raap te benoemen en zagen de komst van de Marokkaanse migranten als de oorzaak van de vele problemen. De respondenten met een Franse achtergrond leken daarentegen wat huiverig deze oorzaken aan te wijzen. Deze drugsproblematiek vormt in combinatie met de vele migranten die de wijk kent het meest genoemde probleem van de wijk. Goutte d'Or is een wijk waar veel mensen met een migratieachtergrond wonen en die daardoor ook veel nieuwe migranten trekt. Het voornaamste probleem lijkt onder deze migranten volgens de respondenten het vinden van een baan en de lok van criminele activiteiten te zijn.

Daarnaast wordt de masculiniteit van de wijk vaak genoemd in de interviews. Sommige respondenten benoemen dit als een op zichzelf staand probleem, anderen zien dit voornamelijk als problematisch wanneer er drugsproblematiek met het hangen van mannen op straat bij komt kijken. Het lijken voornamelijk de respondenten met een Franse achtergrond te zijn die zich onprettig voelen bij de masculiniteit op straat an sich, het drugsgebruik en de drugshandel buiten beschouwing gelaten. Een respondent geeft aan wel eens nagekeken te worden vanwege het feit dat ze een Arabisch uiterlijk heeft maar geen hoofddoek draagt, hoewel haar dit ook in andere wijken gebeurt. Ook wordt aangegeven dat de grote groepen mannen intimiderend over kunnen komen. Zeker 's nachts hangen er in het zuiden van de wijk veel mannen op straat en daar voel je je, zeker als blanke vrouw, niet heel erg op je gemak. Het maakt dat de wijk, tegenover het eerder genoemde dorpsgevoel, een wat harder karakter krijgt.

6.3 De balans

Door de grote extremen in de wijk die elkaar in een hoog tempo afwisselen, moet er constant een balans gevonden worden tussen deze twee extremen. Deze *negotiation of space*, gevoed door de verschillende ervaringen die bewoners hebben, vindt elke keer weer opnieuw plaats. De inwoners lijken constant een weg te moeten vinden in de positieve en negatieve ervaringen die de wijk biedt. Er vindt in een kleine ruimte heel veel plaats; de tuin van *La Goutte Verte* grenst aan de problematische rue Boris Vian en vrouwen komen samen om hun kinderen te laten spelen in het Square Léon, waar nog geen vijf meter verderop groepen louche uitziende mannen hun sigaretten roken.

Deze constante spanning levert een wisselende ervaring van de wijk op voor veel mensen. Zoals een van de respondenten de wijk omschrijft:

“Attachant et énervant, c’est un quartier très vivant, les gens se parlent, il y a un très bon esprit, un peu village. Et après énervant, parce que il y a du bruit, c’est sale, il y a des gens qui ne sont pas respectueux, des uns des autres.”

“Aantrekkelijk en enerverend, het is een zeer levendige wijk, de mensen praten met elkaar, er hangt een goede sfeer, een beetje als een dorp. En enerverend omdat er ook veel geluid is, het is vuil, er zijn mensen die niet even respectvol zijn tegenover elkaar”

De wijk is levendig en enerverend in positieve en negatieve zin. Juist het rauwe en problematische karakter van de wijk lijkt ook te intrigeren. Ook Goldring (2006, p. 184) omschrijft dit gevoel van spanning die om de wijk heen hangt : *“La Goutte d’Or est un quartier épuisant et excitant parce que s’y posent toutes les questions de notre temps. [La Goutte d’Or is een uitputtende en opwindende wijk omdat ze alle vraagstukken van deze tijd oproept]”* Het wonen in Goutte d’Or lijkt een gevoel te geven van het leven in deze tijd, met alle positieve maar ook negatieve aspecten hiervan. Het levendige gevoel dat de wijk biedt, lijkt soms om te slaan naar de ene kant, soms om te slaan naar de andere kant, zonder een echt overheersende positieve of negatieve ervaring te bieden. Voor de inwoners lijken de positieve momenten toch vaak sterk genoeg om de wijk te kunnen blijven waarderen. Een andere respondent omschrijft dit als volgt :

“Pour moi le quartier est comme un millefeuille [...], c’est un superposition de couches, de gens, de langues, de plein de choses, qui quand même plus ou moins sont pas forcément ensemble. Ils se côtoient d’une manière assez pacifique, avec de temps en temps des

moments complément improbable et incroyable de rencontre et des choses qui se font, parce que c'est un village aussi."

"Voor mij is de wijk als een millefeuille [...], het is een opeenstapeling van lagen, van mensen, van talen, van heel veel dingen, die toch niet helemaal perse samen zijn. Ze bestaan naast elkaar op een vrij passieve manier, met van tijd tot tijd totaal onwaarschijnlijke en geweldige momenten van ontmoeting en van dingen die ze doen, want het is ook een dorp."

Ook in deze uitspraak is de het paradoxale karakter van de wijk te herkennen ; mensen leven wel naast elkaar, maar niet met elkaar, maar toch ontstaan er momenten van samenzijn waardoor er een gevoel van *convivialité* gecreëerd wordt. Voor de inwoners lijkt het toch mogelijk een balans te houden.

Echter, voor de *gentrifiers* lijkt toch het negatieve beeld te overheersen. Immers, de geconstateerde rem op gentrificatie (Pattaroni et al, 2012) geeft aan dat *gentrifiers* niet naar de wijk komen of er toch weer weg gaan door de vele irritaties die de wijk ze oplevert. De respondenten in dit onderzoek zijn echter de mensen die wel zijn gebleven. Zij geven wel aan dat het wonen in Goutte d'Or soms best wat energie kost, vanwege de constante afwisseling van positieve en negatieve ervaringen. Zoals het bovenstaande citaat al aangeeft, de wijk is als een *millefeuille*, waar wanneer de lagen elkaar raken mooie dingen ontstaan, maar je moet er wel tegen kunnen dat er in de tussentijd andere, negatieve dingen gebeuren. Positieve en negatieve momenten, maar ook plaatsen met een positieve of negatieve connotatie, liggen dichtbij elkaar.

7. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk zal allereerst een antwoord gegeven worden op de hoofdvraag van dit onderzoek. Vervolgens zullen in paragraaf twee aanbevelingen gedaan worden voor zowel de praktijk als vervolgonderzoek. Tot slot zal gereflecteerd worden op het onderzoek.

7.1 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de ervaring van ruimte van bewoners in de wijk Goutte d'Or. In de wijk is een rem op het proces van gentrificatie geconstateerd, die deels veroorzaakt zou kunnen worden door de ervaring van de ruimte in de wijk. De vraagstelling van dit onderzoek luidde dan ook als volgt: *In hoeverre spelen verschillende ervaringen van de wijk Goutte d'Or door haar bewoners in relatie tot het gebruik van de ruimte en ruimtelijke beeldvorming een rol in de geconstateerde rem op het proces van gentrificatie?* Aan de hand van de spatial triad en de theorie van habitus is getracht een antwoord te vinden op deze vraag.

Goutte d'Or is een wijk die door de aanwezigheid van de grote boulevards in het zuiden en westen, het spoor vanuit Gare du Nord in het oosten en de periferie in het noorden infrastructuur als afgesloten wordt gezien. Door deze insluiting is de wijk zeer goed te bereiken, maar worden er tegelijkertijd fysieke barricades opgeworpen rondom de wijk. Goutte d'Or is van oudsher een wijk met veel migranten; waar dit eerst migranten uit Europa waren, zijn er met de migratiestroom van de afgelopen jaren ook veel migranten uit de Maghreb en Sub-Sahara-Afrika bij gekomen. Er zijn in de wijk veel sociale huurwoningen bijgebouwd op deze groepen bewoners woonruimte te kunnen bieden. De wijk kampt al jarenlang met de reputatie van migrantenwijk met een negatieve connotatie. Naast deze migrantenproblematiek zijn er veel problemen met voornamelijk drugs, en in mindere mate prostitutie. De afgelopen jaren is hier veel aandacht en besteed; respondenten geven dan ook aan dat deze problemen minder aanwezig zijn dan in bijvoorbeeld de jaren '80 en '90.

In de wijk zijn een aantal nieuwe restaurants en winkels komen te zitten. Sommigen, zoals restaurant Myrha of boekenwinkel La Régulière zijn een typische *gentrified* plek; er komen veel jonge mensen die een overwegend Franse of in ieder geval westerse achtergrond lijken te hebben. Winkels als Maison Château Rouge proberen juist een verbindende factor te zijn tussen deze *gentrifiers* en de oorspronkelijke inwoners. Samen met Sawa Shoes proberen zij sowieso een brug te slaan tussen traditie en moderniteit, om de traditionele Afrikaanse kleding onder jongeren te brengen. Deze bedrijven, zowel de bruggenbouwers als de meer *gentrified* bedrijven, geven aan dat er wel degelijk ontwikkeling in de wijk is. Echter, zij zijn tot nu toe één van de weinige voorbeelden hiervan, wat illustratief is voor de geconstateerde rem op gentrificatie in de wijk.

Daarnaast blijft de zichtbaarheid van de nieuwe inwoners zonder migratieafkomst uit. Zoals ook Goldering (2006) in zijn boek constateert, en ook uit het veldwerk blijkt, wordt het straatbeeld, op een paar uitzonderingen zoals restaurant Myrha na, gedomineerd door winkels met producten uit ofwel Sub-Sahara Afrika (het noorden van de wijk) of de Maghreb (het zuiden van de wijk). Niet alleen de commercie wordt gedomineerd door migranten. Ook in de publieke ruimte zoals straten en parken zijn voornamelijk mensen met een migratieachtergrond te zien. Hierbij komt dat dit voornamelijk mannen zijn, zeker 's avonds en 's nachts. De "Gauloix" die in de wijk wonen, en die zijn er echt, zijn simpelweg niet zichtbaar. Zij gaan naar hun werk, vaak buiten de wijk, komen laat terug en leven veelal binnen de muren van hun huis. De mensen met een migrantenafkomst lijken echter veel meer ook buitenshuis van de ruimte gebruik te maken.

De ervaring van de ruimte blijkt echter tussen deze twee groepen geen grote verschillen te vertonen. Het lijkt te gaan om een habitus-overstijgende ervaring. Zowel inwoners met een migratieachtergrond als inwoners met een Franse achtergrond lijken de groepen mannen die rondhangen in de parken als vervelend te ervaren. Hierbij gaat het voornamelijk om de mannen die lopen te roken rond de plekken waar ook kinderen komen. Daarnaast wordt door bijna alleen respondenten de drugsactiviteit in de wijk nog steeds als zeer problematisch ervaren. Het grootste verschil op dit gebied zit hem in het benoemen van de problemen. Waar de inwoners met een Franse achtergrond wat genuanceerder en terughoudender zijn met het benoemen van een oorzaak van veel problemen, benoemen de respondenten met een migratieachtergrond sneller de veronderstelde oorzaak van het probleem. Dit zouden namelijk de vele Marokkaanse immigranten in het zuiden van de wijk zijn. De affaire rond het park Alain Bashung dient hiertoe vaak als illustratie. Ook positieve aspecten van de wijk worden veelal hetzelfde ervaren. Zo noemen zo goed als alle respondenten de *convivialité* in de wijk in combinatie met een dorpsgevoel als positief aan de wijk. De vele actieve organisaties in de wijk spelen hierin een belangrijke rol. Daarnaast wordt de diversiteit van de wijk, op menselijk maar ook commercieel gebied, als zeer positief ervaren.

Bovenstaande negatieve en positieve aspecten lijken elkaar constant af te wisselen in Goutte d'Or; er vindt een constante *negotiation of space* plaats in de wijk. De inwoners geven aan de negatieve aspecten als zeer vervelend te ervaren, maar bijna niemand van hen heeft aangegeven dringend te willen verhuizen. Ondanks de altijd voortdurende wisselende ervaringen die de wijk te bieden heeft, lijken inwoners veelal te willen blijven. De negatieve ervaringen lijken voor de inwoners dan ook niet genoeg te overheersen.

Echter, voor toekomstige *gentrifiers* en voor de *gentrifiers* die Goutte d'Or alweer hebben verlaten, lijken deze negatieve ervaringen, vergelijkbaar met de *nuisances* die Pattaroni et al (2012) noemen, het proces van gentrificatie toch te remmen. De inwoners van de wijk lijken veelal een balans te kunnen vinden tussen deze ervaringen, maar toch gaan er mensen weg en lijken de *gentrifiers* nog niet in grote getalen te komen. Aan de hand van diverse beleidsstrategieën in het kader van de *politique de la ville* probeert de overheid de wijk wel te verbeteren. Echter, de vele benoemingen van de wijk tot onder andere ZUS, QP en ZSP lijken die verbeteringen nog niet snel op gang te helpen. Sterker nog, deze benoemingen beïnvloeden het imago van Goutte d'Or voornamelijk negatief; een potentiële *gentrifier* zal over het algemeen niet in een wijk willen wonen die als zone met hoge prioriteit op gebied van veiligheid wordt bestempeld. Goutte d'Or is daarnaast veelal op een negatieve manier in het nieuws geweest de afgelopen jaren; lange tijd was het de no-go zone van Parijs intra muros, en wanneer je de wijk op Youtube opzoekt, zijn er veelal reportages over de vele kansarme jongeren in de wijk te vinden en de drugsproblematiek die daarbij komt kijken te vinden. Ook de affaires rondom het park Bashung en de Rue Boris Vian lijken dit negatieve beeld alleen maar te bevestigen. De ervaringen van de wijk lijken dan ook geen nieuwe inwoners te trekken; de negatieve ervaringen bereiken de potentiële *gentrifiers* wel te bereiken, waar de positieve ervaringen die ook in dit onderzoek naar voren zijn gekomen, achterblijven. Het enige aspect dat wel lijkt te trekken, is de gemiddelde huizenprijs, die door veel inwoners ook als een positief aspect wordt benoemd.

De vraag blijft of de constante *negotiation of space* voor nieuwe inwoners een kwestie van wennen is, of dat dit uiteindelijk voor veel *gentrifiers* toch te negatief is en de vervelende ervaringen de overmacht krijgen. Voorlopig lijkt het tweede aan de hand, gezien echt grote ontwikkelingen, op een

paar bedrijven na, nog niet te zien zijn in de wijk. Alles lijkt dan ook nog redelijk stabiel te blijven. Echter, met bruggenbouwers als Maison Château-Rouge, Sawa Shoes, de vele initiatieven op gebied van kunst en mode, maar ook met de positieve aspecten als diversiteit en saamhorigheid in de wijk, heeft Goutte d'Or de potentie uit te groeien tot een gegentrificeerde wijk. De hoop van zowel de inwoners als initiatiefnemers is in ieder geval dat mogelijke veranderingen ten goede komen van de inwoners van de wijk, en niet zozeer de potentiële *gentrifiers*. Immers, ook dat lijkt een door iedereen gedeelde manier: Goutte d'Or moet wel Goutte d'Or blijven.

7.2 Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek kunnen verschillende aanbevelingen worden gedaan. Deze aanbevelingen beslaan twee verschillende werkgebieden, namelijk de praktijk waarin voornamelijk de overheidsorganen van Parijs een rol spelen, en het onderzoek waarvoor aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan kunnen worden.

7.2.1 Praktijk

De aanbevelingen voor de praktijk liggen zoals gezegd voornamelijk bij de verschillende overheidsinstanties in Parijs. Uit de interviews die in dit onderzoek zijn gehouden blijkt dat met name de drugsproblematiek, onveiligheid in de wijk en slechte staat waarin publieke ruimte als parken verkeren als storend worden ervaren door alle respondenten. Met het plan dat 24 april openbaar is gemaakt (Mairie de Paris, 2018) worden stappen in de richting van oplossingen voor deze problemen gezet. Door hiermee met name te focussen op het zuidelijke deel van de wijk, zullen de meest problematische gebieden aangepakt worden. De ingrepen die gedaan zullen worden zijn echter allen fysiek. Uiteraard is het aanpakken van de fysieke ruimte door het verbouwen van de Rue Boris Vian of het plaatsen van meer prullenbakken en publieke toiletten positief, maar met de vraag is of dit soort ingrepen genoeg zijn. De onderliggende problemen, die tot uiting komen in de ruimte in bijvoorbeeld verloederde parken, worden hiermee namelijk niet opgelost. De problematiek rond de kansarme jongeren, de *gamins perdus*, van de wijk blijft hiermee bestaan. Hoewel het vinden van een oplossing hiervoor zeer lastig is en deze problematiek onderdeel is van een nationaal probleem, zou er op departementsniveau gekeken moeten worden naar structurele oplossingen. Dit kan het beste op departementsniveau gebeuren, aangezien de arrondissementen te klein zijn voor grote structurele oplossingen en daarnaast meerdere arrondissementen, buiten de Périphérique, met deze problemen te maken hebben. Een overkoepelende oplossing die vervolgens op arrondissementniveau uitgevoerd kan worden zou zeer wenselijk zijn.

Daarnaast zou Goutte d'Or meer in positieve zin zichtbaar mogen worden. De wijk heeft, naast het commercie, veel te bieden op cultureel niveau zoals galleries, ateliers en een theater. Doordat de wijk met zijn ligging tussen de boulevards en het spoor in al wat afgesloten ligt, is het des te meer van belang de andere wijken van Parijs te laten zien wat Goutte d'Or te bieden heeft. De negatieve nieuwsberichten overheersen nu, terwijl met het zichtbaar maken van de vele andere dingen die de wijk te bieden heeft ook positieve signalen kunnen worden afgegeven. Er zou dan ook vanuit het arrondissement meer gedaan kunnen worden om de wijk te promoten zodat er een wisselwerking komt. Dit moet overigens twee kanten op werken; ook aankondigingen van activiteiten in andere arrondissementen zouden meer in Goutte d'Or mogen verschijnen. Van activiteiten buiten de wijk zijn nauwelijks poster of affiches te vinden.

De vraag is echter in hoeverre de wijk veranderd zou moeten worden. De grote problemen met drugs en criminaliteit moeten uiteraard opgelost worden. Daarnaast zien veel mensen graag dat de wijk

wat schoner wordt, dat de publieke ruimtes beter onderhouden worden en dat er nog meer kansen voor de kinderen gecreëerd zouden worden. Het tegengeluid hierbij is wel dat de veranderingen niet moeten doorslaan naar de andere kant; de wijk moet geen paradijs voor yuppen en hipsters worden. Dat is de balans die door de overheid gevonden moet worden. Nu kent de wijk vele problemen en moet er wel wat veranderen, maar ondertussen moeten de aangename dingen van de wijk wel behouden blijven.

7.2.2 Vervolgonderzoek

Dit onderzoek heeft zich gericht op ervaring van de ruimte de inwoners van Goutte d'Or. De inwoners geven met hun ervaring een indicatie voor een verklaring voor de rem op het proces van gentrificatie. Wat hierin echter nog ontbreekt is de ervaring van inwoners die de wijk weer hebben verlaten. Door deze groep mensen ook mee te nemen in een vervolgonderzoek, kan gekeken worden of deze groep de ruimte significant ervaart en hoe zij op dit moment de ruimte van de wijk in vergelijking met de huidige woonplaats ervaart. Op deze manier kan ook de ervaring van *gentrifiers* die toch de wijk weer verlaten hebben mee worden genomen.

Verder is in dit onderzoek gebleken dat de vele wijkorganisaties die Goutte d'Or telt een relatief grote rol spelen in de wijk en de ontwikkelingen die er plaatsvinden. Deze organisaties leken echter vaak vooral deelnemers met een migratieachtergrond te hebben en niet zozeer de *gentrifiers* in de wijk te bedienen. Toch zorgen initiatieven als Goutte Verte wel voor een verbeterde leefomgeving. In dit onderzoek is voornamelijk ingegaan op de rol van ervaring van bewoners zelf in het proces van gentrificatie, maar ook de rol van bottom-up organisaties als de velen die in Goutte d'Or te vinden zijn is in dit proces zeer interessant. De organisaties lijken namelijk enerzijds voornamelijk oorspronkelijke bewoners als actieve leden te hebben, maar anderzijds wel verbeteringen in de ruimte teweeg te brengen die ook door nieuwe bewoners gewaardeerd worden. De rol van deze organisaties als mogelijk aanjager van gentrificatie, of juist als bemiddelaar tussen nieuwe en oude bewoners, is een rol die zeker nader onderzocht zou kunnen worden.

7.3 Reflectie

In dit onderzoek is geprobeerd antwoord te geven op de vraag welke rol de ervaring van inwoners van Goutte d'Or heeft op het proces van gentrificatie in de wijk. Een onderzoek met de omvang van een bachelorscriptie heeft echter een aantal beperkingen, waarvan de voornaamsten omvang en tijd blijken te zijn. In het ideale geval waren er namelijk meer respondenten geïnterviewd dan het aantal respondenten waar nu mee gesproken is. Een wijk is een vrije grote onderzoeksgroep, waardoor het nog lastig is resultaten te generaliseren. Daarnaast kent Goutte d'Or een grote variatie aan bewoners met verschillende habitus. Het is dan ook in het gegeven tijdsbestek onmogelijk een perfect gevarieerde groep aan respondenten te spreken te krijgen. Voor een nog completer beeld zijn dan ook meer respondenten nodig.

Daarnaast zijn er beduidend meer vrouwen dan mannen gesproken in de interviews. Goutte d'Or heeft een zeer masculien straatbeeld en vrouwen zouden dat beeld mogelijk eerder bevestigen dan mannelijke inwoners. Echter, voor dit onderzoek is getracht via wijkorganisaties inwoners te spreken te krijgen en in deze organisaties bleken voornamelijk vrouwen actief. De organisaties richten zich vaak op kinderen of activiteiten die meer vrouwen dan mannen aanspreken. Hierdoor bleek het lastiger mannelijke respondenten te vinden. Verder zijn er inwoners op straat aangesproken en daarbij bleken vrouwen vaker bereid om een gesprek aan te gaan dan mannen. Met name de jonge mannen hingen vaak in groepen op straat rond en waren niet bereid mee te werken aan een serieus

gesprek; verder dan wat stoere praat tegenover de rest van de groep kwamen gesprekken niet. Ook voelden zij zich eerder aangevallen op de situatie in de wijk en werd er eerder een defensieve houding aangenomen. Op vragen kwamen dan vaak weerleggingen, zoals een opmerking dat er toch overal wel problemen zijn. Dit maakte het bereiken van de groep waar veel over gezegd wordt als het gaat om problemen in de wijk erg lastig.

Verder is ervaring van ruimte iets waar mensen niet heel makkelijk over praten omdat dit toch over hun eigen gevoel bij de wijk gaat. Het bleek dan ook ingewikkeld om in de interviews tot een diepgaande analyse te komen van die ervaring. Dit heeft mijns inziens twee oorzaken. Ten eerste had de interviewgide achteraf gezien anders opgesteld moeten worden. De interviewgide was nu op een dusdanige manier ingedeeld dat mensen eerst wat simpele vragen konden beantwoorden om hen op hun gemak te stellen, maar dit bleken in praktijk niet genoeg vragen om dit te bewerkstelligen. Vaak bleek dat die vragen zeer kort beantwoord werden en dat die vragen dan ook weinig tijd vergden. Om te voorkomen dat het interview dan meteen over zou gaan op wat lastigere vragen, koos ik er vaak voor om dan nog wat vragen te stellen over de activiteit waar de respondent op dat moment mee bezig was bijvoorbeeld. Echter, omdat dit dan vaak deels al over de ervaring van de ruimte ging, werd de interviewgide daarmee al enigszins omgegooid. Ik had op zulke momenten beter meteen door kunnen gaan op die ervaring van de ruimte, in plaats van daarna de gide te volgen en het eerst over het gebruik van ruimte te hebben en vervolgens weer te switchen. Dat maakte de interviews soms wellicht te chaotisch, hoewel dit naarmate er meer interviews gehouden waren wel verbeterde. Dit vergt dan ook ervaring in interviewen en onderzoek doen.

De tweede oorzaak van het gebrek aan diepgang op het gebied van ervaring van de ruimte heeft te maken gehad met vertrouwen. Ik was een buitenlander in Goutte d'Or die weliswaar Frans sprak, maar toch een buitenstaander was. Ik woonde niet in de wijk, sterker nog, niet eens in Frankrijk, en dan sta je ver van de bewoners af. Op het moment dat je als onderzoeker voor langere tijd op de te onderzoeken plek woont, maakt dat het makkelijk om mensen te spreken te krijgen en met die mensen dan ook een diepgaand gesprek te voeren. Nu leek ik in de ogen van sommige respondenten toch altijd de buitenlander die de wijk "eens even" kwam bekijken. Respondenten leken dan toch wat huiverig om te praten over ervaring van de wijk, wat een persoonlijk gevoel is. Echter, de verblijf van langere tijd was in het tijdspanne van dit onderzoek simpelweg niet mogelijk.

Het zijn van "de buitenlander" had echter niet alleen nadelen. Het bood ook een voordeel om mensen juist heel open aan te kunnen spreken. Sommige mensen vonden het juist erg leuk dat er een Nederlandse studente de wijk wilde komen bestuderen en wilden juist graag wat kwijt over de wijk. Op die manier kon het ook positief uitpakken; ik was niet iemand met directe banden met Goutte d'Or of iemand met relaties met een overheidsinstantie, waardoor sommige mensen zich juist vrij leken te voelen om te praten. Door de interesse in de wijk van een buitenstaander, wilden veel mensen juist graag over de wijk praten en raakten ze erg enthousiast. Het heeft dan ook, naast wat mindere ervaringen, vooral veel positieve, interessante gesprekken opgeleverd.

Literatuur

- Atelier Parisien d'Urbanisme. (2002). *La Population Etrangère à Paris*. Paris : Atelier Parisien d'Urbanisme
- Bacqué, M.-H. (2006). En attendant la gentrification : discours et politiques a la Goutte d'Or (1982-2000), *Sociétés contemporaines* 3 : 63, pp. 63-83
- Cavé Goutte d'Or. (2018). *Sauver l'architecture de la Goutte d'Or*, geraadpleegd op 13 juni 2018, van <https://cavegouttedor.wordpress.com/>
- Chabrol, M. (2011). *De nouvelles formes de gentrification ? Dynamiques résidentielles et commerciales à Château-Rouge (Paris)*. Poitiers : l'Université de Poitiers
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Thousand Oaks: SAGE Publications
- France Info (2018). *Enquête : les enfants perdus de Barbès*, geraadpleegd 13 juni 2018, van https://www.francetvinfo.fr/replay-jt/france-2/20-heures/enquete-les-enfants-perdus-de-barbes_2791065.html
- Glass, R. (1964). Aspects of change. In J. Brown-Saracino, *The gentrification debates: A reader* (pp. 19-29). New York: Routledge.
- Goldring, M. (2006). *La Goutte-d'Or, quartier de France : La mixité au quotidien*. Paris : Editions Autrement
- Inglis, D. and Thorpe, C. (2012). *An Invitation to Social Theory*, Cambridge: Polity Press.
- INSEE. (2016). *Zone urbaine sensible / ZUS*, geraadpleegd op 14 juni 2018, van <https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c1679>
- Knox, P.L. & Marston, S.A. (2014). *Human Geography: Places and Regions in Global Context*. Essex: Pearson
- Lefebvre, H. (1991 [1974]). *The production of space* (Vol. 142). Oxford: Blackwell
- Le Monde. (2017). *Immobilier : les prix au cœur de l'Île-de-France s'enflamment*, geraadpleegd op 30 januari 2018, http://www.lemonde.fr/economie/article/2017/11/30/immobilier-les-prix-au-c-ur-de-l-ile-de-france-s-enflamment_5222511_3234.html#xDtRAhZUfxIrvlUp.99
- Le Parisien. (2017). *A Paris, le prix de l'immobilier bat tous les records*, geraadpleegd op 25 februari 2018, van <http://www.leparisien.fr/paris-75001/a-paris-le-prix-de-l-immobilier-bat-tous-les-records-13-11-2017-7390809.php>
- Le Parisien. (2018a). *Paris : les habitants du XVIIIe veulent retrouver leurs squares*, geraadpleegd op 13 juni 2018, van <http://www.leparisien.fr/paris-75/paris-les-habitants-du-xviii-e-veulent-retrouver-leurs-squares-28-05-2018-7740531.php>
- Le Parisien. (2018b). *Paris : ses héritiers veulent débaptiser le passage Boris-Vian*, geraadpleegd op 20 juni 2018, van <http://www.leparisien.fr/paris-75/paris-ils-veulent-debaptiser-le-passage-boris-vian-04-05-2018-7699005.php>
- Ley, D. and C. Dobson (2008) Are there limits to gentrification? The contexts of impeded gentrification in Vancouver. *Urban Studies* 45.12, 2471–98

Mairie de Paris. (2018). *Tous mobilisés pour votre quartier : Goutte d'Or sud*, geraadpleegd op 21 juni 2018, van <https://www.mairie18.paris.fr/actualites/tous-mobilises-pour-votre-quartier-goutte-d-or-sud-462>

Maison Château Rouge. (2018). *Collection bienvenue à Château-Rouge*, geraadpleegd op 8 juni 2018, van <https://www.maison-chateaurouge.com/bonne-arrivee/yehg9tw7p8w8i2ka8iv2pvz8u7xw29>

Map of Paris. (2016). *Het 18e arrondissement van Parijs kaart*, geraadpleegd op 23 juni 2018, van <https://nl.map-of-paris.com/arrondissementen-kaarten/het-18e-arrondissement-van-parijs-kaart>

Milliot, V. (2013). Pluralistic ambiance and urban socialisation. *Ambiance*, varia 2013

Ministère de la Cohésion des Territoires. (N.D.) *Politique de la Ville: Les Atlas*, geraadpleegd op 14 juni 2018, van <https://sig.ville.gouv.fr/atlas/>

NOS (2015, 16 november). *NOS Journaal*. Hilversum: NOS https://www.npo.nl/nos-journaal/16-11-2015/POW_00942163

Pattaroni, L., Kaufmann, V. & Thomas, M.-P. (2012). The Dynamics of Multifaceted Gentrification: A Comparative Analysis of the Trajectories of Six Neighbourhoods in the Île-de-France Region. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 36-6

Schmid in Goonewardena et al. (2008). *Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space*, in *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge

Smith, N. (1987). Gentrification and the rent gap. *Annals of the Association of American geographers*, 77(3), 462-465.

The Promenader. (N.D.). *Paris Promenades*, geraadpleegd op 23 juni 2018, van <http://www.paris-promenades.com/>

Vennix, J.A.M. (2011). *Theorie en praktijk van empirisch onderzoek*. Londen: Pearson

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2013) *Designing a research project. Second edition*. Den Haag: Lemma.

20 Minutes (2017). *Paris: Les mineurs marocains du square Alain-Bashung toujours livrés à eux-mêmes*, geraadpleegd op 13 juni 2018, van <https://www.20minutes.fr/paris/2111883-20170803-paris-mineurs-marocains-square-alain-bashung-toujours-livres-memes>

Vuddamalay, V., White, P., Sporton, D. (1991) The evolution of the Goutte d'Or as an ethnic minority district of Paris, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 17:2, pp. 245-258

Zola, E. (1877). *L'Assommoir*. Paris : Gallimard

Zukin, S. (1987). Gentrification: culture and capital in the urban core. *Annual review of sociology*, 13(1), 129-147.

Bijlagen

I. Interviewguide

Introduction

- What is your name?
- Where and when were you born?
- Where are you working?
 - In which field?
 - In the neighborhood or elsewhere?
 - In case of working in the neighborhood, could you draw the route from home to work?

Perceived space:

- What are the activities that you leave the neighborhood for?
 - Shopping
 - Leisure (sports etc.)
- Do you make use of the public parks in the neighborhood?
 - Why (not)?
- Which kinds of transport do you use in your everyday life?
- Have there recently been developments in public transport?
 - Is that a positive change?
- Are there parts of the neighborhood you would rather not go to?
 - Why?
- Does your family live in the neighborhood as well?
- Do your friends live in the neighborhood as well?
- Are there things that you would like to change in the neighborhood?
 - Do you actively try to change things in the neighborhood?
 - Are you involved in a council in the neighborhood?
- Have new buildings been built recently? And do you like them or not?

Lived space:

- Why have you moved to Goutte d'Or? Or why do you still live here?
- How would you describe the neighborhood?
 - How would you describe the atmosphere in the neighborhood?
- Are you content with the neighborhood?
 - Are there parts you do and parts you do not like?
 - What should be changed to be (more) content with the neighborhood?
- Which are the places you like to come?
- In the nearby future, do you want to stay here or do you want to move?
- Do people around you want to leave the neighborhood or are they content?
- Can you name something one can only experience in this neighborhood? Something that is unique for this neighborhood?
 - Why is this unique?

Change of the neighborhood

- Do you think the neighborhood has changed a lot in the last years?
 - In case of a yes, in what way has the neighborhood changed?
 - Do you like the new developments?

II. Observatieprotocol

De observaties in dit onderzoek zullen zich voornamelijk op de perceived en conceived space richten, aangezien deze twee aspecten in de ruimte zichtbaar zijn. Het observeren zal idealiter op verschillende moment plaatsvinden, aangezien het tijdstip van de dag invloed heeft op het gebruik van de ruimte. Daarnaast zal op verschillende punten geobserveerd worden en een ronde door de wijk gemaakt worden om de wijk zo volledig als mogelijk in kaart te brengen.

Onderstaand observatieprotocol zal tijdens de observaties gebruikt worden, maar ruimte voor aanvullingen op dit schema is tijdens de observatie aanwezig.

Observatieschema

Plaats:			
Datum:			
Tijd:			
"Conceived space"	Bebouwing	Soort bebouwing	
		Dichtheid	
	Infrastructuur	In geval commercie, soort commercie	
		Soorten transport	
		Drukke in OV	
	Openbare ruimte	Aanwezigheid parken	
		Gebruik van parken	
		Aanwezigheid commercie op straat	
"Perceived space"	Infrastructuur	Drukke in straten	
		Gebruik van de straat (transport, gehang, etc.)	
	Gebouwen	Drukke bij bepaalde gebouwen	